ventutem & novitatem, qui nunc triſtis incedit in vetuſtate, ſeu de vetuſtate, licèt ſimul exuat eam vetuſtatem peccati veterem hominem renovando *de die in diem* a. Ad altare modo introimus per fidem, inquit Ruffinus, poſteà per ſpeciem, in hoc nunc offerimus Deo Patri vota & ſacrificia, corq; contritum, & humiliatum, orationes & preces, poſtea repulſa omni triſtitia, in eodem, ideſt: in ipſa divinitate, ſacrificium tantummodo offerimus laudis, & non orationis, quia nihil deerit quod neceſſarium poſtulare ſit, videl. pro nobis: pro aliis enim Sancti quoq; poſtulant, de ſe ſecuri, de illis ſolliciti. Hoc eſt altare thymiamatis aureum, ante quod Angelus *habens thuribulum aureum*, offert *incenſa* orationum noſtrarum b. De hoc altari beatitudinis adhuc accipit præſentem locum Ambroſ. c. Chryſoſt. & Heſychius altare crucis propriè intelligunt, in quo Dei Verbi ſacrificium, ſive Chriſti, qui pro nobis mactatus eſt peractum eſt: illic juventutem noſtram lætitia affici, quia per crucem, veterem exeuntes, novum Adam induti ſumus d, quod in Baptiſmo perficitur. Cyrillus altare ſumit id in quo hoſtiam incruentam facimus; nempe per Euchariſtiæ conſecrationem: de quo altari Eccleſia intelligit, dum recitat Pſalmum iſtum, ac repetit ter iſta verba, bis per ſacerdotem, ſemel per miniſtrum, qui & ſuo modo ſacrificare cenſetur: ſacrificio cooperans. Relege dicta initio de ſolemni recitatione iſtius Pſalmi in Miſſa; ubi attulimus Ambr. hac de re teſtimonium.

Didymus *introitum ad altare Dei* explicat, cogitationem ac meditationem ad Deum ipſum, ut ibi altari viſibili tranſeamus ad hoſtias inviſibiles illi offerendum, atque hoc ſibi velle verbum εἰσπορεύσεσθαι, *introire*.

Philippus Grevæus e ait, *introitum ad altare*, eſſe introitum ad Eccleſiaſticam dignitatem, quæ in ea eſt, paratum eſſe debere ſe ipſum pro ſuis immolare, tamquam in altari holocauſti; quemadmodum præcepit f Chriſtus de bono paſtore agens, exemploq; g docuit, quod ſecutus Paulus, *libentiſſimè impendebat ſe & ſuper impendebatur* h: præterea pro iiſdem orare, velut in altari thymiamatis inſtar Aaron *ſtantes inter mortuos & viventes* i: ſubdit C idem Auctor modum ad hoc altare introeundi, debere eſſe per humilitatem, ſimplicitatem, munditiam, ſcientiam, non per violentiam, generis cognationem, ſimoniam, fraudes: humilitatem deſignari, altari de terra k ſimplicitatem, altari ex lapidibus impolitis l: munditiam labio æneo ad lavandum priuſquam ad altare accederetur m: ſcientiam tintinnabulis, quibuſcum ingredi ſacerdos tabernaculum debebat n. Deinde admonet his verbis *ad Deum* ſignificari unum ſibi finem proponere Deum oportere, qui capeſſat Eccleſiaſticam dignitatem, non autem vel privatum, vel ſuorum commodum; quod furari, mactare; perdere eſt o. Poſtremo hunc notat effectum fructum, ut, quibus repugnat vox *presbyteri*, ideſt, ſenioris. ſed ut promoti ſemper de die renoventur p, numquam veteraſcant; ſemper ſe Neophytos ac novos reputent, ſemper incipientes, dicenteſq; q, *nunc cœpi*; numquam ceſſantes poſt Deum ingredi r. Copioſiùs iſta diſeruntur apud citatum Auctorem. Bernard. ſ, altaria, quibus vota religioſo ſuperponenda ſunt, ait eſſe de lignis Sethim in deſerto, ſanctionum expletionem: advocationis ſanctorum de lapidibus quos ferrum non tetigit: de terra, incarnationis humilis redemptoris. D Nos etiam quædam alia de varia myſtica notione altari diximus Pſal. xxv. t, Lege Sylvam Allegoriarum, Dictionarium ſcripturarum Mauritii Hybernici, Theſaurum Joan. Ferd. Dictionarium, ſive repertorium moratle Petri Berchorii, verbo *altare*; illos etiam qui diſputant de templo, ut Beda, & de noſtris Riberam, Villalpandum, Berrardium u, nec non Viegam in Apocalypſim x, & Turrianum de Euchariſtia y. Quivis noſtrum & corpore & multo magis animo Dei altare eſt, ſicut & templum. Lucianus martyr in carcere non dubitavit, ſuper proprio pectore ſacrificare, quia deerat altare materiale z. Quam porro preterea alia multa deſignet altare, ſub quo Joan. in Apocalypſi a vidit *animas interfectorum*, percenſet Pererius in diſputationibus ad eum librum b ſententias multas. Ad rem faciunt quæ interpretantur, Chriſtum, ſub quo, tamquam ſub capite membra, ejus felicitatis participationes animæ ſanctorum gaudeant c, aut ſecretum & penetrale cœleſte d. Nec non propoſito congruit illam quæ *manere ſub altari* explicat manere ſub tutiſſima Dei protectione, ac ſecuriſ-A ſima ejus tutela e. Sic hoc loco ſperare ſe David aut ſuo, aut populi nomine ſignificaret ad tabernaculum & altare introiturum, tamquam ad tutiſſimum aſylum: ſicut eadem cauſſa legimus confugiſſe Joabum f, & Adoniam g, qua de re dictum Pſal. xxvi. & xxxi. Deniq; ſecundum myſticum ſenſum, ſicut eædem illæ animæ ſanctorum Martyrum propter corpora (quod Pererio placet maximè) videbantur ſub altari Holocauſtorum, quia cœia ſunt: quantum ad animas, ſub altari incenſi, hoc eſt in cœlo, ubi hoſtias perpetuæ laudis offerunt Deo, quo dum fruuntur, & ſic prima ſunt induti ſtola, expectant ſecundam glorificationis corporum: ita præſentem locum rectè de altari cæleſtis beatitudinis intelligi poſſe diximus cum enarratorum Latinorum parte majore.

Ad Deum qui lætificat juventutem meam.) Hieron. *ad Deum lætitiam exultationis meæ.* Alii ex Hebræo, *ad Deum lætitiæ exultationis meæ*, ideſt, auctorem ingentis ac ſummæ lætitiæ, אל אל שמחת גילי *el el ſimchhghili*. Sic etiam Symmachus, ἐγὼ δὲ ἐμβατεύσω τὸ θυσιαστήριον τῷ Θεῷ πρὸς τὸν Θεὸν εὐφροσύνης τῆς εὐθυμίας μου *ut veniam ad altare Dei ad Deum lætitiam jucunditatis meæ*. B Intellexerunt LXX. lætitiam tantam, quæ quodammodo revocet in florentem alacremq; ætatem; & quod præſenti tempore uſi ſunt pro futuro, ad innuendam ſpei certitudinem, ſic Appollinarius optantis modo exprimit:

Βωμὸν ἀγακυδέα Θεοῦ μετελεύσομαι ἤδη,
Ὅς μευ εὐφρήνει χάριν νεοθηλέος ἥβης:
Altare glorioſum Dei adibo jam.
Qui meam lætificet gratiam vireſcentis pubertatis.

Illuſtrat Genebrardus & eum ſecutus Agellius Danielis h loco ſimilis, ut princeps Eunuchorum illi dixit: *Timeo ego Dominum meum regem, qui conſtituit vobis cibum & potum: qui ſi viderit vultus veſtros macilentiores præ ceteris adoleſcentibus coævis veſtris, condemnabitis caput meum regi.* Pro *adoleſcentibus coævis* Hebræi eſt, מהילדים אשר כגילכם *min haieladim aſer chegbilechem* & ultima dictio cum littera ſervili ſimilitudinem indicante, ſignificat, inquit Genebrardus, *juxta adoleſcentiam veſtram*; quod Vatablus, Pintus, R. David, R. Salomon, Pagninus, aliiq; exponunt *juxta ſimilitudinem veſtram*. Colligunt hinc aliqui; Pſalmum iſtum compoſitum à Davide adhuc juvene. Quando perſequebatur eum Saul juvenis adhuc erat. Tamen mentio de renovata juventute potius indicat ætatem provectam, egentem renovatione, hoc eſt, juvenili robore, alacritate, agilitate. Sic ſumi ſolet juventus in bonam partem, ſicut & pueritia pro innocentia & ſimpliciter: ſenectus pro maturitate, reverentia, mortificatione concupiſcentiarum. In malam partem vocantur *queri ſenſibus* i: *juvenilia* k *deſideria*: *inveteratio oſſium* l, propter deſidiam, tarditatem, defectum virium, declinationem ad interitum. Non conſtat, adoleſcentulum David fuiſſe quando Pſalmum ſcribebat in quo ita ſe appellavit m. Voluit fortaſſis *adoleſcentuli* voce idem ſihnificare quod per *contempti* vocem, quam ibidem adjungit: ea enim ætas contemptui ſolet eſſe.

D Expedit ſanè à prima ſi fieri poſſit pueritia, virtutis iter ingredi, Deoq; inſervire, ut ſententiis n ac exemplis o non paucis monent divinæ litteræ, & Eccleſiaſticæ Hiſtoriæ p. Status gratiæ ac legis Evangelicæ nominatur novus, ac juventutis, quemadmodum prior lex vetus ac ſenectutis ob elegantiam quamdam formæ, ut Hugo Card. notat, ſive Alenſis, ob robur animumq; bellicoſum, ob ſtrenuum dexterumq; agendi modum, ob vivaciorum viſum ſenſuſq; alios: adde quia ea ætas lætior, gratior, amabilior, liberalior, candidior. Deniq; cunctæ fere illius qualitates meliores. Placet quod Jacobus Jamſonius notat, verbis hactenus recitatis omnia exprimi quæ pertinent ad plenam beatitudinem: nec non & ſequentibus: Mons deſignat ſublimitatem gloriæ: tabernacula ſocietatem ſanctorum, diverſaſq; *manſiones in domo Patris* q, altare, Chriſtum, quod eſt beatitudinis objectum ſecundarium, ut homo eſt: Deus objectum primarium: lætificatio juventutis, reſurrectionem: confeſſio in cithara, mentis jubilationem, & oris quoq; gutturiſq; in reſurrectione, in quo erunt *exaltationes Dei* r, & exultationes etiam vocales ac veluti *vox citha-*

a 2. Cor. 4. 16
b Apoc. 8. 3.
c 20. de Virg.
d Eph. 4. 24.
e Ser. 89. in Pſalmus.
f Joan. 10. 11
g 2. Cor. 12. 5
h Nu. 16. 48
i Ex. 20. 34.
k Deu. 27. 11
l Ex. 20. 22.
m c. 28. 43.
n Io. 10. 10.
o 2. Cor. 4. 16
p Pſ. 76. 11
q Jer. 3. 29
r in Senten.
ſ verſ. 6.
t Tom. 3. Harm.
u in Apoc. c. 8. comment.
x Tract. 2. de Euch. c. 22.
Luc. Mart. ſuper proprio pectore ſacrificant.
y metaph. 7. Janua.
z cap. 6. 9.
a in cap. 6. diſp. 2. 4.
b ibidem.
Ambroſ. Haimo. Ricard.
c Primaſius Beda.
d Carthuſ.
e 3. Reg. 1. 50 25.
f ib. c. 2. 28. 29
g verſ. 5.
h verſ. 10. cap. 1. 10.
i 1. Cor. 14. 20
k 2. Tim. 2. 22.
l Pſal. 31. 3.
m Pſ. 118. 141
n Eccl. 5. & 6. & 7. & c. 30.
o ut Iſaac, Jacob, Joſeph Danielis cum ſociis. Tobia Eſther Judith, Suſanna filior. Job, Ioa. Bapt. iſta, Samuelis.
p ut Agnetis Hieronymi, innumerabilium aliorum.
q Joan. 14. 2.
r Pſ. 149. 4.

rædorum citharizantium in citharis ſuis a. Tum Maria (ſoror Moſis) ſcribens de Virginum gloria in cœlo, ait Ambroſius b, tympanum ſumens: choros virginales excitabit, cantantes Domino, quod per mare ſæculi, ſine ſæcularibus fluctibus tranſierunt c. Tunc unaquæque exultabit dicens; *Introibo ad altare Dei mei, ad Deum qui lætificat juventutem meam* d: *Immolo Deo ſacrificium laudis* e, *& reddo Altiſſimo vota mea.* Neque enim dubitaverim vobis patere altaria, quarum mentes altaria Dei confidenter dixerim, in quibus quotidie pro redemptione corporis Chriſti immolatur. Nam ſi corpus virginis, Dei templum eſt f, animus quid eſt, qui tamquam membrorum cineribus excitatis, ſacerdotis æterni redopertus manu, vaporem divini ignis exhalat? Beatæ virgines quæ tam immortali ſpiratis gratia, ut horti floribus, ut templa religione, ut altaria ſacerdote! Ambroſii ſunt iſta, quorum traxit me fragmenta, ut quod vitare ſoleo, alienas chartas nunc meas impleam ſcriptis. Continent ſimul de altari triplicem notionem pro beatitudine, pro anima, pro corpore.

Confitebor tibi in cithara.) Hebraicè בכנור *bechinnor*, Græcè, ἐν κιθάρᾳ, ſic ut & in Pſalmo XXXIII. g vocat ibi & hic Apollinarius φόρμιγγι, Symmachus hoc loco vertit ἐν ψαλτηρίῳ. Species pro genere poni nunc videtur, & ita quod ante dixi, notant Græci, innui ſuſpenſa organa, ideſt, inſtrumenta omnia muſica in ſalicibus ab Hebræis in Babylone captivis h, in reditu feſtivè pulſanda. Acutè Valentia Eccleſiæ docet in ſua juventure convenire, ſic lætari & confiteri Domino, quia in pueritia paſſa eſt perſecutiones, & per ſanctos Doctores qui multos compoſuerunt hymnos, & locupletaverunt Eccleſiaſticum officium, rituſque, cœpit profligatis hæreſibus, ante quas florebat, juventutis quodammodo florem recuperare. Philoſophatur piè admodum Auguſtinus hoc loco, differentiam ſtatuens inter confiteri in cithara & confiteri in Pſalterio. Ait, utrumque manibus portari tangique; Pſalterium de ſuperiore parte habere teſtudinem, illud ſcilicet tympanum & concavum lignum cui chordæ innitentes reſonant: citharam habere idipſum lignum cavum & ſo- B norum ex inferiore parte: quando ex præceptis Dei aliquid agimus non patiendo, cantate in Pſalterio more Angelorum: quando aliquid patimur tribulationum, tentationum, ſcandalorum, in hac parte inferiore, ideſt, in terra, & quia ſumus mortales, cantate in cithara, omnem patientiam, dulcem eſſe Deo: qui deficit in tribulationibus, citharam frangere: nunc Davidem dicere, *Confitebor tibi in cithara*, quia prius dixerat, *ut quid*, (ſeu *quare triſtis incedo, dum affligit me inimicus*? & hìc quoque ſubdit, *ut quid triſtis es anima mea, & ut quid conturbas?* Eodem alludunt alii Latini, ut qui Ruffinus Hieronymus dicitur. Beda etiam, Remigius, & alii ſpectantes in cithara mortificationem carnis, cujus rationem aſſignat Chryſoſtomus, niſi, & hic non Chryſoſtomus i, ſed Latinus auctor cenſendus eſt. Adjungit ille compunctionem & concentum virtutum; & ait quod mortificationem, nervi; contentum, harmonia denotat. Quæ ratio communis eſt pluribus muſicis inſtrumentis. De citharis tamen etiam idem tradit Beda, Primaſius, Haimo, Thomas, Gloſſa, Vi- D ctorinus, Rupertus k, quod attinet ad mortificationem; quia in illis, ligno chordæ tenduntur, præterea Gregorius l, quia, inquit, ſiccatur chorda, ut congruum in cithara cantum reddat. Hæc videri poteſt cauſſa, cur Joannes in manus det Sanctis citharas in Apocalypſi, numquam Pſalteria, quia deſignant gaudium ex victoria tribulationum, quaſi propter pullum ex parte inferiore, ut in ſuo notavit theſauro Joannes Ferdinandus noſter. Hieronymus m obſervat, ſicut cithara non emittit vocalem ſonum atque compoſitum, ſi vel una chorda rupta fuerit, ſic ſi vel una virtutum chorda defuerit, non poſſe dulce melos reſonare, quia virtutes nexæ ſunt inter ſe, & *qui in uno offendit, factus eſt omnium reum* n, Lege Epiſt. ſub Hieron. nomine 28. in tomo 9. ad Dardanum, quæque tum Pſal. XXXII. o dicta ſunt, tum in præfatione p, & in librum Sapientiæ q docuimus, confundi ſæpe nomina muſicorum inſtrumentorum, & idem unum Hebræum variis exponi tum Græcis tum Latinis. De muſicis inſtrumentis in Eccleſiaſticis officiis lege Antonium Democharem r, A qui enumerat ſonum flatu edentia, tubas, tibias, buccinas, calamos, fiſtulas, ſambucas: contactu, organa, citharas, lyras, pſalteria, ſiſtra, tympana, cymbala, tintinnabula, campanas.

Deus Deus meus.) Ingentem ac validum ardorem repetitio denotat, ut notat Euthymius: Chryſoſtomus ſ autem (quem barbarus in catena cum Heſychio confundit, ego ſuſpicor auctorem Latinum) obſervat primo loco articulum eſſe, non ſecundo, ὁ θεὸς θεός μου; ut doceamur nos Deum univerſorum noſtrorum præcipuè nobis adſcribere ob zelum & fidem. In omnibus codicibus reperio utroque in loco articulum ὁ θεὸς ὁ θεός μου.

Verſ. 5.) Quare triſtis es anima mea, & quare conturbas me?
Spera in Deo, quoniam adhuc confitebor illi ſalutare vultus mei, & Deus meus.

B DE hoc verſu dictum Pſalmo præcedente, ubi ultimus & ſextus ponitur tamquam intercalaris, ut ea de cauſſa crediderint aliqui ex iſto & illo unicum conflari Pſalmum. *Salutare vultus noſtri*, Euſebius explicat Deum facie ad faciem conſpiciendum: Chryſoſtomus, vel Heſychius, noſtros ſenſus quos Chriſtus per incarnationem aſſumens reddiderit ſanos, quum prius eſſent à dæmonibus corrupti. Auguſtinus monet, loqui non carnem animam, quia triſtitia animæ, eſt dolor carnis: non carnem animæ, quia abſurdum eſſet ut inferior alloqueretur ſuperiorem: ſed intellectum ipſi animæ in tribulationibus marcidæ, feſſæ in angoribus, contractæ in tentationibus, ægræ in laboribus. Confirmat exemplo Pauli, qui conflictum ſuum deſcripſit r in interiori ac exteriori homine, & etiam qui ſuam teſtatus eſt triſtem animam u, quum tamen præfatus eſſet habere ſe poteſtatem in illum x, ſed, quod ait Auguſtinus, præfiguraſſe Chriſtum membra ſua in verbis illis, non negavit verum in ipſo agonem triſtitiæ fuiſſe; idem namque affirmat & de Paulo, quod ſcilicet alios in ſe ipſo præfiguraB verit, quem non dubium ſecum afflixiſſe: & carnis ſtimulum, quem ſe ait expertum y, non pauci de illo conflictu accipiunt. Confeſſionem idem ille ſive Chryſoſtomus, ſive Heſychius aliuſve & alii ſumunt pro confeſſione peccatorum, quæ magnam ſpem ingeneret, ſed nos jam antea priore Pſalmo ſatis de ſenſu diximus.

Poſtremò ſapienter Caſſiodorus monet meritò frequenter admonere Davidem ut iſtam ſæculi triſtitiam fugiamus, vehementiſſimèque id perſuadere, quoniam bonis rebus ſemper adverſa eſt; per eam patientiæ robur frangitur, charitatis lumen extinguitur, ſpei deſiderium utriuſque molleſcit: & omnis vita confunditur, ubi hæc iniquitas maligna graſſatur. Triſtitia verò vitalis bonarum, (inquit mentium pax & juge gaudium beatorum, votis eſt maximis expetenda; de qua Apoſtolus gaudere ſe ſcribit Corinthiis z, non quia contriſtati eſſent, ſed quia contriſtati ad pœnitentiam & ſecundùm Deum.

PSALMUS

QUADRAGESIMUS TERTIUS.

1 In finem, Filiis Core ad intellectum.

2 DEus auribus noſtris audivimus: patres noſtri annuntiaverunt nobis.
Opus, quod operatus es in diebus eorum: & in diebus antiquis.
3 Manus tua gentes diſperdidit, & plantaſti eos: afflixiſti populos, & expuliſti eos:
4 Nec enim in gladio ſuo poſſederunt terram, & brachium eorum non ſalvavit eos.
Sed dextera tua & brachium tuum, & illuminatio vultus tui: quoniam complacuiſti in eis.

a Apoc. 14. 2. 5. 8.
b 2. de Virginibus.
c Exod. 21. 22.
d Pſ. 42. 4.
e 49. 14.
f 1. Cor. 6. 16.
g Pſ. 136. 2.
Acuta Valentiæ doctrina.
h Hom. 2.
i in c. 5. Ap. & 14. & 15.
k 10. moral. cap. 31.
Citharas in Apocalypſi cur ſemper ſanctis tribuit Joan.
l in c. 16. Iſ.
m Jacob. 2. 10
n verſ. 2.
o cap. 8.
p c. 19. 18.
q de obſervanda miſſarum celeb. c. 12. & 13.
r Hom. 2.
ſ Rom. 7. 23
t Matth. 26. 38.
u Joan. 10. 18
x 2. Cor. 12. 7
y 2. Cor. 7. 10

5 Tu es ipſe rex meus & Deus meus: qui mandas ſalutes Jacob.
6 In te inimicos noſtros ventilabimus cornu, & in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis.
7 Non enim in arcu meo ſperabo: & gladius meus non ſalvabit me.
8 Salvaſti enim nos de affligentibus nos: & odientes nos confudiſti.
9 In Deo laudabimur tota die: & in nomine tuo confitebimur in ſæculum.
10 Nunc autem repuliſti & confudiſti nos, & non egredieris Deus in virtutibus noſtris.
11 Avertiſti nos retrorſum poſt inimicos noſtros: & qui oderunt nos diripiebant ſibi.
12 Dediſti nos tamquam oves eſcarum: & in gentibus diſperſiſti nos.
13 Vendidiſti populum tuum ſine pretio: & non fuit multitudo in communicationibus eorum.
14 Poſuiſti nos opprobrium vicinis noſtris: ſubſannationem & deriſum his, qui ſunt in circuitu noſtro.
15 Poſuiſti nos in ſimilitudinem Gentibus, commotionem capitis in populis.
16 Tota die verecundia mea contra me eſt, & confuſio faciei meæ cooperuit me.
17 A voce exprobrantis, & obloquentis: à facie inimici, & perſequentis.
18 Hæc omnia venerunt ſuper nos, nec obliti ſumus te: & iniquè non egimus in teſtamento tuo.
19 Et non receſſit retro cor noſtrum, & declinaſti ſemitas noſtras à via tua.
20 Quoniam humiliaſti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos umbra mortis.
21 Si obliti ſumus nomen Dei noſtri, & ſi expandimus manus noſtras ad Deum alienum.
22 Nonne Deus requiret iſta; ipſe enim novit abſcondita cordis.
Quoniam propter te mortificamur tota die: æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis.
23 Exurge, quare obdormis Domine; exurge, & ne repellas in finem.
24 Quare faciem tuam avertis, oblivîſceris inopiæ noſtræ, & tribulationis noſtræ.
25 Quoniam humiliata eſt in pulvere anima noſtra, conglutinatus eſt in terra venter noſter.
26 Exurge Domine, adjuva nos: & redime nos propter nomen tuum.

T I T U L U S.

Verſ.1.) In finem Filiis Core ad intellectum.

PArum differt hic Titulus ab eo qui eſt in Pſalm. XLI. *in finem intellectu: filiis Core*, quo conſtat non eſſe illos qui vivebant, quando pater eorum periit, terra *a* dehiſcente, ſed qui genus inde ducebant, ac interdum cantores erant, nam priores non audierunt, ſed interfuerunt rebus quæ hic narrantur. Hebraicè in utroque eſt מַשְׂכִּיל *maſchil*, & Græcè εἰς σύνεσιν, Latinè in alio, *intellectus*: in iſto, *ad intellectum*.

a Nu.26. 10.

ARGUMENTUM.

REpetunt hic Latini cum Auguſtino tropologiam de filiis Core, hoc eſt de filiis Calvariæ, ubi crucifixus Chriſtus, de filiis paſſionis: voluntque de perſecutionibus hic agi tum Confeſſorum, tum præcipuè Martyrum. Ambroſius faciens quoque vim in *intellectus* nomine, pro quo dicitur Aquilam appellaſſe hunc Pſalmum, diſciplinæ, (Auguſtinus etiam habet *intellectus*) comparanſque inter ſe intellectum, diſciplinam, ſapientiam; docet, ubi paſſionis Dominicæ, & baptiſmatis, & ingreſſionis ad altare ſacroſanctum decurſa myſteria ſunt, priore nimirum Pſalmo, & XL. quos videtur in unum eumdemque conflare, docere S. Prophetam David, quemadmodum athletam ſuum, cujus nomen teneatur in agone Sanctorum, Chriſtus exerceat; ne tanta peccatorum donatione ſine labore noſtro, non ex operibus, ſed ex fide per gratiam acquiſita, reſolutus in eadem vel in deſidiam revertatur: admoneri nos iſto Pſalmo multa nobis & gravia certamina eſſe propoſita, ut nemo niſi qui legitimè certaverit, coronetur *b*.

b 2.Tim.2. 5.

Ad litteram ſignificatur in hoc Pſalmo quibus Hebræi moveri cogitationibus ſolerent, quum vexarentur ab externis, nam reputabant ſecum, quàm illos Deus olim à talibus magnificè vindicaſſet. Convertit id autem aptè in tempora Epiphanis Antiochi, qui poſt reditum à captivitate Babylonica populum illum graviſſimè cruciavit: ut certè in ipſammet captivitatem Babylonicam. De Antiochi perſecutione ſub Machabæis, Baſilius, Theodorus, Theodoretus, Chryſoſtomus, Euthymius, Ambroſius, Lyranus, Valentia, Ayguanus: de Babylonis captivitate, Euſebius, Origenes, Cyrillus: hic idem Cyrillus de Hebræorum tradit deſiderio Meſſiam expectantium. Refellit meritò Lyranus interpretantes de præſenti captivitate Hebræorum facta per Romanos, quoniam non ſunt reducendi ampliùs in patriam, juxta illud apud Lucam *c*: *Captivi ducentur in omnes gentes, & Jeruſalem à gentibus calcabitur: donec impleantur tempora nationum*. Contendit Cajetanus nullo modo eſſe Pſalmum iſtum de Hebræis, quia numquam leguntur tanta paſſi abſque culpa ſua ſicut hìc deſcribitur; ſed de populo Chriſtiano, qui ſæpiſſimè in ſcripturis ſub nomine Jacob, & Iſrael, & ſimilibus intelligitur ob unitatem fidei in populo utriuſque Teſtamenti; & dicuntur filii Judæorum, quia ſalus ex Judæis *d*. & ex his Chriſtus *e*, primique fundatores Eccleſiæ: & quamvis Chriſtiani non fuerint venditi, ut hic habetur; nihil refert: quoniam ſpecies, inquit Cajetanus, ponitur pro genere deſcribunturque pœnæ Eccleſiæ ad ſimilitudinem pœnarum populi fugientis à prælio, direpti, ſubjecti, venditi, occiſi. Denique confirmat teſtimonio Pauli, qui de ſe aliis Chriſtianis uſurpat *f* ex Pſalmo noſtro *g*: *Propter te mortificamur tota die, æſtimati ſumus ſicut oves occiſionis*. Accedat is qui Hieronymus vocatur, non ſolùm ſicut ceteri Latini de perſequtionibus Eccleſiæ Pſalmum declarans, verùm etiam negans quod anteriora facta doceat, ſed Eccleſiam in Chriſto renaſci pronuntiet, ac fideles in ea provocet ad agonem.

c c.21. 24.
d Ioan.4.22.
Rom.9. 24.
e verſ.45.
f Rom.8. 36.
g verſ.23.

Probabilis profectò ſententia, ſed benè reſpondet Janſenius Cajetano, etſi eum non nominet, loqui non populum totum Hebræum, ſed qui ex eo populo adhuc ſinceri & juſti perſtiterant, & quorum pars magna erat, non unus Tobias, vel Jeremias, vel Daniel cum ſociis. Itaque Pſalmus continet pias querelas afflicti Hebræi populi, & ſub hoc typo, Chriſtianorum inter Tyrannorum perſequtiones, & alias varias tentationes. Favet Eccleſia ſententiæ, quod Pſalmus ſit de perſequtione Antiochi, tempore Machabæorum, quæ Chryſoſtomi recitat homiliam in hunc Pſalmum, in qua ita ſentit, quando legit hiſtoriam Machabæorum Dominica 4. Octobr. Utilem Athanaſius Marcellino ſcribit Pſalmum eſſe aſſiduè revolvere volenti beneficia Dei in Patres noſtros, dum proficiſcerentur ex Ægypto, & in ſolitudine erant, & quàm bonus ſit Deus, & quàm ingrati mortales. Similis argumenti ait eſſe Pſalmum LXXVII. LXXXVIII. C. I. C. V.

Verſ. 2.) Deus auribus noſtris audivimus: patres noſtri annuntiaverunt nobis.
Opus, quod operatus eſt in diebus eorum, & in diebus antiquis.

IN ſententia difficultas nulla. Suggerunt afflicti Deo memoriam prioris providentiæ ipſius erga majores ſuos in Ægypto verſatos: id ſe accepiſſe tum traditione, tum ſcripto: cupere idem experiri, mirari & quæri quodammodò quòd ſimilia paſſi mala, non experiâtur eamdem Dei benignitatem. Attendit verò Chryſoſtomus probitatem & humilitatem Machabæorum, de quibus interpretatur Pſalmum, qui non ſua merita, quæque paſſi pro Deo eſſent ipſi, & commilitones, in medium proferant, & propterea exigant auxilium divinum, ſed ex Dei benignitate qua in Patres uſus eſt, ſalvari velint & petant. Alacritatem præterea fiduciamque ipſorum in eo ſpectat quòd vel ſolam Dei appellationem ſufficere putent ad profliganda bella innumerabilia. Videtur præterea nonnulla quærimonia contineri, quaſi Deus præter morem non opituletur. Talis illa: *Ubi a ſunt miſericordiæ tuæ antiquæ Domine, & in te* b *ſperaverunt Patres noſtri, ſperaverunt & liberaſti eos: ad te clamaverunt, & ſalvi facti ſunt, in te ſperaverunt & non ſunt confuſi. Ego autem ſum vermis & non Homo, &c.* Antiquior, adhuc Gedeonis conqueſtio cum Angelo. *Ubi ſunt* c *mirabilia ejus quæ narraverunt Patres noſtri, atque dixerunt; de Ægypto eduxit nos Dominus? nunc autem dereliquit nos Dominus, & tradidit in manus Madian.*

a Pſal.88.50
b Pſ.21.5.6
c Judic.6.13.

Deus auribus noſtris audivimus.) Hebraicè & Græcè, *in auribus*, notat Ambroſius ſic LXX. & Theodotionem vertiſſe. Symmachum, *auribus*. Didymus reſpondet ſcripturam calumniantibus, tamquam non accuratam & diſertam, quod audire auribus dicat, quum fieri non poſſit, ut quis alio ſenſu quàm aurium audiat; non de auribus loqui ſimpliciter, ſed de humanis, quæ in ratione & mentis adhibitione audiunt: quemadmodum ſi muſici homines dicant ſe muſica præceptis muſicis auribus commendare: ac tale eſſe illud *d*: *qui habet aures audiendi, audiat*. Obſervant idem Chryſoſtomus, Heſychius, Euthymius, Ambroſius, & internis occluſis nihil exteriores aures prodeſſe, quum plerumque vocibus ac verborum ſonis perculſi, nullum dictorum ſenſum habeamus, aliò converſas mentis aures tenentes. Addit Chryſoſtomus proficiſci hanc formulam dicendi ex communi more, quo quando aliqua narrant homines de quibus facti ſunt certiores, & res magnas magnique ponderis referunt iis, quibus eæ non ſunt uſque adeo certæ, aurium ſenſum exprimunt, immo & alios, ut oculorum, manuum, &c. Sicut quum Joannes *e* ſcripſit: *quod vidimus oculis noſtris, & manus noſtræ contrectaverunt*. Pertinet eodem quod Ezechieli dictum eſt à Domino *f*: *Fili hominis pone cor tuum, & vide oculis tuis; & auribus tuis audi omnia quæ ego loquor ad te*. Vim facit Ambroſius in pronomine poſſeſſivo, *noſtris*, ut intelligamus illa eſſe noſtra quæ mentis ſunt, & ea eſſe meliora, quam quæ iſtius corporis: idemque ſibi velle quod alibi dicit: *Voce* g *mea ad Dominum clamavi*. Quæritur Iſaias *h* de illis qui aures apertas habendo, non audiunt: oculos apertos, non vident. *Auribus* ergo *audire* eſt animum ad ea quæ dicuntur applicare audienda & intelligenda: intellectum inclinare ad credenda: pia affectione voluntatis propendere ad amanda & amplectenda. Lege Hieronymum *i*, Auguſtinum *k*, Gregorium *l*, & quæ prioribus aliquot Pſalmis eadem de re diximus, in quibus ejuſmodi formulæ ſunt.

d Matt.13.5 14.15. Ap. 2. 7.11.17. 29. e.3.6.13.22. cap.13.9.
e 1. Ep. 12.
f Ez. 44.5.
g Pſ. 3. 5.
h c.42.20.
i in c.1. Joel.
k Hom. 28. in illud ex Pſ 49. Deus manifeſtè veniet.
l Hom.15. in Evang.

Patres noſtri annuntiaverunt nobis.) In Pſalterio Romano, *& Patres*. Hieronymus, *narraverunt Patres, majores ac preceſſores*. Intelligit maximè Patriarchas auctores & capita tribuum uſque ad immediatos genitores continuata ſerie ac traditione narrationis rerum priſcarum. Machabæi ſuis in concionibus crebram de Patrum virtutibus deque ſingulari erga illos providentia Dei mentionem fecerunt *m* inter alia dicebat Judas *n*: (mementote qualiter eos Pharao cum exercitu multo) & ſæpius quoque redigebant in memoriam cæſos centies mille octoginta quoque milites una nocte ab Angelo ex exercitu Sennacherib. Teſtatur autem hiſtoria *o* Machabæorum, quod talibus verbis conſtantes afficiebantur, & pro legibus & patria mori parati. *Quanta audivimus & cognovimus ea*, inquit idem noſter Vates *p*: *Et patres noſtri narraverunt nobis* διηγήσαντο, hic vero, ἀπήγγειλαν. Hebraicè utrobique ספרו *ſipperu*, *Non ſunt occultata à filiis eorum in generatione altera narrantes laudes Domini*, &c. *quanta mandavit Patribus noſtris nota facere ea filiis ſuis, ut cognoſcat generatio altera, filii qui naſcentur, & exurgent, & narrabunt filiis ſuis, ut ponant in Deo ſpem ſuam, & non obliviſcantur operum Dei*, &c. Volebat idem *annuntiandi brachium Dei*, ſive potentiam, *generationi omni venturæ* facultatem ſibi à Deo dari *q*: & ſcribendi *in generatione altera*, ut populus creandus ſive futurus *laudaret Dominum r*. Exigit Deus in Patribus peritiam, ut interrogati à filiis reſpondere de rebus divinis valeant *s*: requirit à filiis viciſſim ut Patres interrogent, ac memoria repetant *dies antiquos generationeſque ſingulas* t. *In antiquis eſt ſapientia & in multo tempore prudentia* u: *Ne te prætereat narratio ſeniorum*, ait Sapiens *x*. (Et ſapientiam *y* omnium antiquorum exquiret ſapiens & in Prophetis vacabit: narrationem omnium nominatorum conſervabit.) Scribit Plinius *z* antiquitùs inſtitutum fuiſſe, ut à majoribus natu, non auribus modo, verùm etiam oculis alii diſcerent quæ facienda mox ipſi, ac per vices quaſdam tradenda minoribus haberent: ſuum cuique parentem pro magiſtro, aut cui parens non erat, maximum quemque & vetuſtiſſimum pro parente extitiſſe: *Qui diligit audire, ſapiens erit* a, *& audiens ſapiens ſapientior erit b*. Bene Hugo Cardinalis aut Alenſis obſervat tria, ut quis rectè doceatur, neceſſaria, intentionem & attentionem ejus qui docetur, quod innuitur per (auribus audire:) auctoritatē ac ſcientiam docentis, quam denotant Patres; etſi enim decem millia pedagogorum ſuppetant, ſed non multi Patres *c*: mutuum inter docentem eumque qui docetur amorem, qui ſignificatur etiam Patres noſtros. Chryſ. invehitur in parentes incurioſos liberorum ſuorum, & in eos qui contemnētes divinas narrationes carmina canunt diabolica.

m 1 Mac.2. 50. & ſeq. c.4 9. & ſeq. cap.7.41 42. l.2. 8. 29 & ſeq. c.15.22.
n lib.1 49.
o l.2. 8.21.
p Pſ.77.3.4. 5.6.7.
q Pſ 70.10.
r Pſ.101.19.
s Deut.6.20 Exod.13.14 Ioſue 4. 6.
t Deut. 33.7
u Job 12.12.
x Eccl.8.11.
y c 39. 1.2.
z l. 8 Epiſt. Ep. ad Ariſt.
a Eccl.16.34
b Pro1.1.5.
Trium obſervatio ut quis rectè doceatur.
c 1.Cor.4 16.

Opus quod operatus es in diebus eorum, & in diebus antiquis.) Hebraicè & Græcè, atque in Pſalterio Ambroſiano, & apud Caſſiodorum deeſt particula, & Chryſoſtomus refert pro (ἐν ἡμέραις ἀρχαίαις) alios legere (ἐν ἡμέραις τῆς πρὶν *in diebus priſtinis*) quoſdam, τῆς ἀρχῆθεν, *qui ab antiquo*. Vult Bredembachius per errorem irrepſiſſe conjunctionem illam, eſſeque eoſdem, dies eorum ac dies antiquos. Errorem fateri nolumus nec poſſumus. Neque Janſenio concedimus incorruptiorem lectionem, in qua conjunctio abeſt. Hiſtoriæ ſacræ utilitatem commendat Chryſoſtomus, libroſque tamquam ora eſſe præcedentium docet Patrum. Teſtatus eſt Jonathas Machabæis in Epiſtola ad Spartiatas *d*, ſibi ſuiſque ſolatio fuiſſe ſanctos libros quos habebant in manibus. Certè puer eſt eique ſemper juvenis animus, in quo nulla eſt ex vetuſtatis commemoratione priſca opinio, nulla cana ſcientia, ut Soloni apud Platonem *e*, quod recitat quoque Cyrillus *f* Alexan. canitie ſapientiaque venerandus in Ægypto Sacerdos objecit. Et orator *g* ſcribit Latinus, *neſcire quid antequam natus ſis, acciderit, id eſſe, ſemper eſſe puerum*. Hoc autem inter Latinos princeps hiſtoricos *h*. Eſt, inquit, præcipuè in cogitatione rerum ſalubre ac frugiferum omnis te exempli documenta illuſtri poſita monumento intueri: inde tibi tuæque Reipublicæ quod mittere capere poſſe; inde fœdum inceptu, fœdum exitu quod vites: Aſſueri pernox in hiſtoriis & annalibus priorum temporum legendis ſtudium ſalubre, Mardochæo Gentique toti Judæorum fuit *i*. Sed hac de re nonnihil egi Commentaria in Actus Apoſtolorum. David ipſe cogitaſſe ſe ait *dies antiquos*, & annos æternos in mente *k* habuiſſe, memorem fuiſſe *dierum antiquorum, meditatum in omnibus operibus Dei, & in factis manuum ejus ſe exercuiſſe* l.

d 1.Mac.12. 9.
e in Timær.
f 1. contra Jul.
Neſcire quid antequam natus ſit eccideriт eſt ſemper eſſe puerum.
g Cic. in Oratore.
h Livius l.1.
i Eſther 6. & ſeq.
k Pſ. 76. 6.
l Pſ. 148. 5.

Opus porro de quo hìc ſcribitur, illud eſt quod paullo poſt deſcribitur de libertatis Hebræis ex Ægypto, ac deductis uſque ad terrā promiſſam, per prodigia & victorias multas: non intelligit de primis illis ab orbe condito operibus, ut Lombardus tamen & Hugo ait. Chryſoſtomus anagogicè (anagogum ſumit pro allegoria) quoque ſumit de operibus divinæ gratiæ, quod per eam in Cœlum ſublati ſimus, quòd regno digni habiti, quòd Deus homo factus, quòd ſolvit intermediam ſepis maceriam. Ambr. eamdem tradit allegoriam, diem præcipuè aſſignans reſurrectionis Chriſti, qui dies appropinquare cœperit in nativitate, & poſtea juſtitiæ vel gratiæ claritate magnus & illuſtris extiterit. Obſervat autem opportunè, ad impetrandā opem Dei, ſuggeri ei, quam olim aliis adeò liberaliter præbuerit. Sic famulos oſtendere dominis ut impetrent, aliis ejuſmodi antea donū ab ipſis conceſſum: hac ratione uſam Chananæam quum Chriſto reſponderet, objicienti, panem filiorum non eſſe dandum canibus, etiam catellos edere de micis quæ cadunt de menſa dominorum ſuorum *m*: ad eumdem modum ſcripſiſſe Philipp. *n* Paulum, quòd *Theſſalonicam ſemel & bis in uſum ei miſiſſent*: propterea qui donant, hoc præcipere ſolere, ne id dicant aliis, ne in unum facta gratia, ei qui dedit, multos petitores excitet, utpote quòd non poſſit ſubter

m Matt 15. 7.
n Pſ.4. 26.

ſubterfugium invenire qui dedit, quominus det aliis: A
Deum, quia *dives* eſt *in omnes* & ſuper omnes *qui invo-*
a Rom. 10. 12 *cant eum a*, prædicare & proclamare ea quæ dat aliis, ut
aliis etiam præbeat occaſionem rurſus ab eo petendi; &
dando, majores divitias oſtendere. Cur Chriſtus in-
terdum vetuerit evulgari beneficia ſua, curationeſque
mirabiles, alia ratio. Non omnino prohibuit mundatis
b Mat. 8. 4. à lepra *b*, ſed ne dicerent leproſi mundati, antequam
1 cap. 16. 20. oſtenderent ſe ſacerdotibus, ne hi calumniarentur, non
fuiſſe verè mundatos, quia munditiem ipſi non probaſ-
ſent, ſicut lex præcipiebat *c*; & quamvis mundati, extra
c Lev. 14. 1. civitatem manere cogerentur, carentes approbatione.
Dæmoniacum à ſe quoque curatum præcepit ſuis an-
nuntiare *quanta ei feciſſet Dominus*, & *ut miſertus eſſet*
d Mar. 5. 19. *illius d*. Longiùs aberat patria Dæmoniaci: ad vitandam
verò invidiam Phariſæorum & Scribarum prohibuit
e Mat. 9. 25. idem Chriſtus, cæcorum curationem *e*, & ſuſcitationem
f Luc. 8. ult. puellæ divulgari *f*, quæ res difficiliores ac minùs credi-
biles videbantur. Alioquin *opera Dei revelare & confite-*
g Tob. 12. *ri honorificum eſſe*, Raphael dixit *g*.

B

Verſ. 3.) Manus tua gentes diſperdidit, & plantaſti eos: afflixiſti populos, & expuliſti eos.
Verſ. 4.) Nec enim in gladio ſuo poſſederunt terram, & brachium eorum non ſalvavit eos.
Sed dextera tua, & brachium tuum, & illuminatio vultus tui, quoniam complacuiſti in eis.

OPus quod operatus es in primis memorandum illud
eſt, quòd hoſtes in mari rubro, ac in deſerto, &
Chananæorum Gentes expuliſti, earumque loco majo-
res noſtros, ubi habitarunt illæ, firmiter fixiſti, & habi-
tare feciſti; plurima verò mala iis intuliſti, eas expellen-
do. Certè Patres noſtri non ſuis armis ac robore, ſed po-
tentia tua & favore ſingulari, atque quia ſic tibi pla-
cuit, & illos in peculiarem tibi populum ſelegiſti, tan-
tum ſunt beneficium conſecuti. Deo æquè nota noviſ-
ſima & antiqua *h*: ſed antiquiorum rerum narratio ma-
h Pſ. 138. 5. ximè de Prophetis petita nobis gratior eſt; ut Chryſo-
Cur de occupaturis Palæſtinam, Deus noluit ſupereſſe qui Ægypti impietate vidiſſet. ſtomus admonet. Illud præterea notat, indicari potiùs C
victorias in ipſo ingreſſu promiſſæ terræ ſub Joſue, non
ita quæ contigerunt in mari rubro & in deſerto, quo-
niam qui ex Ægypto egreſſi erant, ceciderunt ob ſua
peccata, & providit Deus ut occupaturi Palæſtinam,
non vidiſſent mala quæ erant in Ægypto, nec ullus ſu-
pereſſet Magiſter ſuperſtitionis ac impietatis.
Senſu myſtico Euſebius victorias partas duce Jeſu fi-
lio Nave ad Chriſtum Jeſum transfert, cujus adventus
expectatur, expecteturque tamquam illud ipſum lu-
men, brachium, dextera, quæ illis in victoriis adju-
mento fuit. Exponit Heſychius etiam ſecundùm alle-
goriam de gentilium per Chriſti religionem ejecta ido-
lolatria, illis autem in Chriſtum vitæ auctorem planta-
tis; qui Chriſtus inquit, *Patris manus* dicitur, & per
Crucem ſimulacris inſervientes extirpavit: Pater verò
illos ad vitam converſos inſeruit, utpote quòd commu-
ne ſit opus Patris & Filii & Spir. Sancti mutatio gen-
tium, quæ abjecto Iſrael admiſſæ ac tranſplantatæ ſunt.
Idem traditur à Didymo. Placuit Origeni & Ambroſio
tropologia de exterminato vitio & ignorantia, quæ eſt
plantatio quam non plantavit Deus, & propterea era- D
dicanda *i*: Deſignari autem per Chananæorum gentes
i Matth. 15. 13. olim expulſas à Deo, nobis ejuſmodi pugnam perpe-
tuam eſſe ſicut erat Paulo *k*. Eleganter Amb. vocabulis
k Ro. 5. 18. & ſeq. *Gentium*, *Chananæorum*, Judith exponens de vario ge-
nere vitiorum, quod etiam, etſi aliter, facit Ruffinus,
Ayguanus, & Hugo Card. qui manibus omnium terun-
tur, Grevæus de terræ promiſſæ exploratoribus myſticè
differit. *Manus tua* &c.) Trita valde notio *manus*, ſicut
& *brachii* atque *dexteræ*, pro potentia & robore. Nullus
l de gen. ad lit. c. 12. adeo deſipit, ait Auguſt. *l*, ut non intelligat, & ideo *ma-*
num accipi pro potentia docet Hierony. *m*, quod poſſit
m in c. ult. Iſa. Deus facere omnia quæ promittit, juxta illud *n*: *Nunc*
n Exo. 3. 20. *mittam manum meam, & percutiam te*. Hebraicè, *In ma-*
nu tua gentes dediſti, ut etiam reddit Hieron. הורשת
אתה ידך גוים *attah jadecham goim horoſchſtha*. Chald.
Chananæorum populi exprimuntur qui numero ſcili-
o Deut. 7. 1. Joſue 3. 10. cet præcipuo ſeptem fuerunt juſſu Dei deleti *o*: quamvis
p Gen. 10. 17 undecim omnes eſſent juxta numerum filiorum Cha-
q cap. 13. 19. naan *p*, ut docuimus commentario in Act. 9. *q*. Ibi Pau-
lus ait, Deum ipſum deſtruxiſſe gentes illas ſeptem in
terra Chanaan. Imperavit quidem Deus arma corripi,
tubaſque perſonare *r*, quamvis nec his opus Deo foret, r Iud. 6. 34.
nec ipſa per ſe ad hujuſmodi apta victorias, ut ad muro-
rum dejectionẽ; ſeſe ea ratione oportuit exerceri fidem,
ſimulque accommodavit ſe ad humanos mores & im-
becillitatem, quidpiam ſenſibile præſcribendo. Hoc do-
cet Chryſoſtomus exemplisque aliis confirmat, & hac
etiam de ea cauſſa Deo ipſi attribui humana membra.
Gentes.) Hoc loco ἔθνη & גוים *goim*, ut à Judæis
differunt, ſumuntur: licèt quandoque ſit generalius no-
men, ut dixi Pſalmo 11. *ſ*. ſ verſ. 1.
Diſperdidit.) De hoc verbo lege Pſal. XII. & XVII. t verſ. 4.
ubi eſt etiam Græcum ἐξολοθρεύει, ſed Hebræum in 11.
&c. הכריח *hicbrith* in XVII. האצמית *hiſmith* hoc lo-
co הוריש *horaſch*; ultimum ſignificat *ejicere*, expelle-
re, eliminare, extirpare, depauperare, ab hæredi-
tate depellere.
Et plantaſti eos.) Chaldaicè, *Et plantaſti eos in domum*
Iſrael in terra eorum. Cajetani planè ſingularis ac impro-
babilis expoſitio, accipientis hæc quoque verba de gen-
tibus illis Chananæis, ita ut, licèt ordine præpoſtero, di-
cantur eædem expulſæ quæ prius plantatæ: & ratio ex-
pulſionis afferatur plantatio, quod nimirum in poteſta-
te ejus fuerit expellere qui plantaverat: ſicut in poteſta-
te domini qui plantavit arborem, eſt evellere eam, *Plan-*
tandi verbum de populo Hebræo intellectum ab omni-
bus aliis (quod ſuadet quoque diverſum genus nominis
gentium, fœmininum, & maſculinum pronominis eos,
neutrum nominis ἔθνη, & pronominis αὐτοὺς maſculi-
num, quos Apollinarius exprimit γονῆας *genitores*, ſive
patres: firmas ejus denotat fixaſque in gentium illarum
regione ſedes, iis expulſis, ac veluti evulſis. Eadem uſus
eſt metaphora Deus in ſermone quem ejus nomine ha-
buit Nathan ad David *u*. *Et ponam locum populo meo Iſ-* u verſ. 41.
rael, & plantabo eum, & habitabit ſub eo, & non turbabi-
tur amplius: nec addent filii iniquitatis ut affligant eum ſi-
cut prius. In Pſ. LXXIX. *x* exprimitur ſimilitudinis vis: x 2. Re. 7. 10
Vineam de Ægypto tranſtuliſti, ejeciſti gentes, & plantaſti
eam, &c. *plantaſti radices ejus, & implevit terram*, &c.
& perfice eam quam plantavit dextera tua. Præterea Mo-
ſes in cantico *y* præcinit ac prædicit, *Introduces eos &* y verſ. 5. 9. 10. 26.
plantabis in monte hæreditatis tuæ, firmiſſimo habitaculo
tuo, quod operatus es Domine. Primi de populo illo, qui
dictam ſunt ingreſſi regionem, illinc numquam expulſi
ſunt, tametſi eorum liberi, ut ait Euthymius & Chry-
ſoſt. admiſſorum ſcelerum luentes pœnas ſæpè poſt mo-
dum, Deo jubente, alio tranſmigraverint.
Afflixiſti populos, & expuliſti eos.) Verbum ſecundùm
Hierony. exponit, *emiſiſti eos*, quod Trevetus intelligit
de Hebræis emiſſis ac eductis extra Ægyptum. Agellius,
quia in priore membro, *diſperdidit*, ſpectabat ad Chana-
næos, *plantaſti*, ad Hebræos, vult in iſto primum pariter
intelligi de Chananæis, alterum de Hebræis, ut dicas
David, expulſos iſtos à Deo, ideſt, protentos, productos,
propagatos in longum ac latũ, quod citato Pſ. LXXIX.
z, ſub vineæ figura dixit; *Extendit palmites ſuos uſque* z Exo 15. 17
ad mare, & uſque ad flumen propagines ejus. Affert idem
Auctor verba Ezechielis *a*, *Crevit in vineam latiorem*, a verſ. 12.
&c. *facta eſt ergo vinea, & fructificavit in palmites, &*
emiſit propagines. Confirmat præterea vocabulo ἐκβο-
λῶς, quo in libro Joſue, fluminum ac terminorum exten-
ſiones vocantur, non quòd expellantur, ſed quod pro-
trudantur, & exprotendantur. Fateor Hebræum ver-
bum quod eſt hìc cum affixo in piel תשלחם *theſalle-*
chem, poſſe illum ſenſum gignere, quem habet in Pſalmo
LXXIX. תשלח *theſſallach*, Græcè ἐξέτεινε, nec aliud
verbum item Græcum præſentis loci ἐξέβαλες, omnino
contradicerem ſenſui eidem favere poſſe. Attamen con-
tradicere omnium reliquorum Hebræorum, Chaldæo-
rum, Græcorum, Latinor. ſententiæ præter Folengium,
de quo non meminit Agellius & neſcio quos alios Do-
ctores, quos aſſerit Folengius tacitis eorum nominibus,
aut etiam præter Joannem Campenſem, qui ſub nomine
Paraphraſtæ, (refert idem Folengius;) denique præter
Vatablum, & Genebrardum, qui ajunt immiſſionem in-
telligi poſſe Hebræor. in terram promiſſam, nemini pro-
fectò ſuaſerim, ſive in iſto ſive in alio LXXIX. Pſal. Ex
Pentateucho hiſtoria Joſue, Judicum, Regum peti poſ-
ſunt crebræ magnæq; victoriæ de tot ac adeo ſævis gen-
tibus afflictis, expulſis, in ditionem redactis ab Hebræo
opu-

populo. *Plantatio* præter fixam habitationem deſignat, A
ut obſervavit Caſſiodorus, juge incrementum populi.
Chryſoſt. argumentatio. Colligit argumentum Chryſoſtomus, quaſi dicant in
captivitate conſtituti, ſi eos qui aliunde adveniebant,
& nec urbem, nec domum habebant, in qua ſedes fige-
rent, aut in quam ſe reciperent, reddidit Deus tam
citò potentiores iis qui intus habitabant, multo magis
nos patriis ejectos non deſpiciet. Afflictionem nimis
anguſtè Janſonius ad veſpas & crabrones redigit, de
a cap. 12. 2. quibus mentio fit in libro Sapientiæ *a*, & quas inter-
b q. 93. in Exo. pretatur Auguſtinus *b*, timoris aculeos, ut fugerent
Chananæi, ac terræ cederent poſſeſſionem filiis Iſrael.
Lege commentarium noſtrum in libro Sapientiæ. In
c c. 23. 27. 28 29. Exodo *c* nomen diſertè ſcribitur de fuga dictarum gen-
tium per crabrones; ſed ita, ut paullatim, non ſimul,
& anno expellerentur, ne terra in ſolitudinem redige-
retur, & creſcerent contra Hebræos beſtiæ, ſed hi au-
gerentur & poſſiderent terram. Memoratur eadem fuga
d cap. 7. 20. etiam per crabrones in libro Deuteron. *d* & Joſue *e*; &
e Joſue 24. 12 in Pſ. LXXVII. *f*, abſolutè. Rejicit merito Chryſo-
f verſ. 54. ſtomus exponentes præſentem locum præciſè de Ægy- B
ptiis: nec verò ad litteram credo verum quod Didymus
ac Heſychius de Iſraelitis expulſis, poſtquam Chriſtum
occiderunt, deque Gentilibus qui eorum regionem oc-
cuparunt, credentes in Chriſtum. Non bene cohærent
iſta ſequentibus antecedentibuſque.
Nec enim in gladio ſuo poſſiderunt terram.) Auguſtinus,
hæreditate poſſiderunt, hoc valet ירשו *jareſchu*, & ἐκληρο-
g hom. 12. & 15. νόμησαν. *Hæreditas* dicitur, quia à Deo tamquam Patre *g*
patribus Hebræorum primis promiſſa, licèt non iis poſ-
ſeſſa, ut monet Chryſoſtomus. Hebraiſmus eſt dicere *in*
gladio, quod abſolutè dicimus abſque præpoſitione. Per
ſynecdochen verò *gladius*, vel cum eo etiam *arcus*, ar-
morum genus omne comprehendit, ſicut & *brachium*,
robur vireſque cunctas corporis. Myſticè Ambroſius &
Hieronymi vocabulo inſignitus, Ambroſii, ut mihi vi-
detur abbreviator, poſſeſſionem terræ viventium iniri
docet manſuetudine: quæ nonnullis viſa cauſa, quare
Chriſtum κατὰ παράδοξον, mitibus promiſerit poſſeſſio-
h Matt. 5. 5. nem terræ *h*, ne quis bella ſibi & arma neceſſaria exiſti-
maret, quibus propagare homines ditionem ſolent. C
Quamquam ſpiritualis panoplia proponitur Chriſtiano
i Eph. 6. 16. 17. ab Apoſtolo *i*: Chriſtuſque affirmat veniſſe ſe mittere
k Matt. 10. 34. *non pacem, ſed gladium k*; nec regnum cœlorum rapi *niſi*
l Matt. 11. 12 *à violentis l*. Achior Holoferni narrans hiſtoriam om-
m Iud. 5. 16. nem iſtius populi, dixit inter alia: *Ubicumque m ingreſſi*
ſunt ſine arcu & ſagitta, & abſque ſcuto & gladio, Deus eo-
rum pugnavit pro eis, & vicit. Rectè victoriam tribuit
Deo, ſicut & in ſequentibus Pſalmi noſtri verbis tribui-
n 1. Cor. 15. 57 tur; & Paulus *n* Chriſto, immo Chriſtus ipſemet, ſibi ju-
Ioan. 16. 33. bens nos confidere, *quia vicerit o*. Monebat etiam popu-
o Deut. 8. 17 18. lum Moſes *p*, *ne diceret in corde ſuo, fortitudo mea & robur*
p Iud. 7. 14. *manus meæ, hæc omnia mihi præſtiterunt; ſed recordaretur*
Domini Dei ſui, quod ipſe illi vires præbuiſſet. *Gedeonis gla-*
dium nominabat is, qui ſomnium alterius interpretaba-
q verſ. 20. tur de Gedeone *q* ſed electi fortiſſimi milites exclama-
bant *gladium* primò *Domini*, tum *Gedeonis r*, nempe hu-
r ibid. jus, ſed per illum. Et ſanè notatu dignum, quòd aliquo-
Victoriæ illuſtres non proprio ſed alieno gladio acquiſitæ interdum. ties non proprio ſed alieno gladio comparatæ leguntur
victoriæ illuſtres in ſcriptura. David Goliam ipſius in-
terfecit gladio *ſ*, ac deinceps eo nonnumquam in bellis D
ſ 1. Reg. 17. 51 uſus eſt *t*: Judith, quod oraverat, ut gladio proprio Ho-
t c. 21. 5. c. 22 11. lophernis amputaretur ſuperbia *u*, impetravit ipſiuſmet
u Iud. 9. 12. pugione abſcindens caput ei, *x*. Acinaces & gladios
x c. 11. 8. 9. 10. qui adorabant Gentiles ut aliàs memini, neſcio an reve-
ra, & ex animo, divinitatis in eis aliquid eſſe crederent.
Sic profectò non ſuos eſſe exiſtimabant, quaſi vim illis
imprimerent tamquam inſtrumentis, ſed potiùs in eo-
rum tractatione uſuque divinam quamdam acciperet ſe
Acinaces & gladii à Gentibus adorati. ſibi perſuadebant.
Et brachium eorum non ſalvavit eos.) Paraphraſtes, *for-*
titudo brachii ſui. In Pſalterio Gallicano, *brachium ip-*
ſorum non liberavit eos. Ambroſius *brachium ſuum non li-*
beravit eos. Auguſtinus, *brachium ipſorum non ſalvos fecit*
eos, hoc ſonat הושיעה *hoſchibhah*.
Sed dextera tua, & brachium tuum.) Addit quoque
Chaldæa editio epithetum fortitudinis *brachio*. Chriſtia-
nis in Gentilium poſſeſſiones ingreſſis, regnaque illorum
occupantibus, optimè quadrat ſententia tota, ut pro gla-
dio viribuſque externis, divini verbi potentia & mira-
culorum fuerit. Nam Chriſtus cum ſuis exiſtens *uſque*
ad conſummationem ſæculi y, *os dedit & ſapientiam, qui-*
bus reſiſti non potuit z: ſigna Apoſtolatus fieri voluit ſu- y Matt. 28. 20.
per nos *in ſignis & prodigiis & virtutibus a*, ſalutẽ confir- z Luc. 21. 15
mari conteſtando iiſdem rebus, & Spiritus Sancti diſtri- a 2. Cor. 12. 12
butionibus *b*. S. Arnobius victoriam interpretatur de b Heb. 2. 4.
dæmonibus, perſecutoribus, barbarica feritate, & ut
noſtri corporis poſſideamus, auxilio Dei, terram.
Per quamdam accommodationem, Hugo *dexteram*
aſſignat Patri, Filio *brachium*, & quæ ſequitur, *illumi-*
nationem vultus Dei Spiritui ſancto; quemadmodum in
Pſal. XXVI. *c*. Illuminationem refert adhunc; ſalu- c verſ. 1. 2
tem ad Filium; protectionem ad Patrem. Atqui in cor-
pore noſtro à brachio procedit manus non contra. Non
ſunt ſemper omnino aptæ hujuſmodi accommodationes.
Heſychius cum Iſaia *d brachium* interpretatur de Chri- d c. 53. 1.
ſto, nec non *dexteram* & *illuminationem vultus*. Cyril-
lus Alex. hoc ultimum; quia Filius eſt Patris imago per
omnia ſimilis, ut nos illuminet. Eidem Chriſto Aigua-
nus rationem *dexteræ, brachii*, & *illuminationis* tribuit;
ut primo ſignificetur quaſi data dextera *e* nobis à Patre, e 1. Mach. 6. 58.
pacem factam; omnem poteſtatem datam illi *f*, lumen f Matt. ult. 18.
intuliſſe mundo per prædicationem de regno gloriaque
cœleſti. Alibi plura de notionibus *brachii*.
Et illuminatio vultus tui.) Hieronymus & alii, *lux* &
apud Chryſoſtomum, τὸ φῶς, quam *lucem* אור *or*, valet:
Chaldaicè, *lumen ſplendoris gloriæ tuæ*. Serenitas vultus &
hilaritas, ac quidam quaſi ſplendor, ſuper quempiam, in-
dicat favorem quo quis eum perſequitur, ut aliàs vidi-
mus, docentes, animi affectiones ſeſe in vultu prodere.
Nonius quidem quaſi *vultus* dicatur voltus, ait vultum
Vultus quaſi voltus, voluntas quę pro motu animi in facie oſtendatur. eſſe voluntatem, quæ pro motu animi in facie oſtenda-
tur. Refertur tamen interdum *vultus* ad corpus, ad ani-
mam *facies*. Denique ſynonyma ſæpe ſunt *vultus facieſ-*
que & paronomaſia iſta in Græca, vel Hebræa voce gra-
tiam non habet. Videtur Apollinarius intellexiſſe ful-
gorem quo terrefecerit Deus hoſtes.

Ἀλλὰ τεὴ παλάμη, καὶ σὴ μεγαφεγγὴς ὀπωπή,
Sed tua manus, & tui ingens lumen vultus.

Niſi *lumen ingens* favorem ingentem dicere voluit. Sic
autem, ait Chryſoſtomus, attollitur oratio, ne quis hæ-
reat in craſſiore notione *dexteræ* atque *brachii*, ſed intel-
liget defenſionem & providentiam Dei.
Quoniam complacuiſti in eis.) Hieron. *complacuiſti eis*.
In Romano Pſalterio & apud Ambroſium atque Caſſio-
dorum, *complacuiſti in illis*, ſed editione Romani Pſal-
terii anno 1593. per errorem omiſſum eſt, *complacuit*.
De *complacendi* verbo εὐδοκεῖν & רצה *ratſah*, egi alio
loco: *Complacere alicui* eſt gratum ei eſſe, diligique ab
Complacere alicui, & in aliquo, quid ſit. ipſo: Complacere in aliquo, gratum illum habere ac
diligere. Hoc ſecundum videtur magis ad rem, & ma-
gis conſentaneum Hebræo verbo cum affixo, atque ſine
præpoſitione רציתם *retſitham*. Placet is qui nos amat,
nobiſque bene vult, & benefacit, ſed cur id faciat,
cauſa eſt, quia placet ei, & illi placemus. Apollinarius
objectum placiti divini proximum facit coercitionem
hoſtium, ita ut placuerit quia libera poteſtate eam fa-
cere potuit.

Οὕνεκα σῷ θυμῷ πεποιθὼς σφέας ἤθελες ἴσχειν.
Quoniam tuo animo confidens ipſos voluiſti exercere.

Communior expoſitio eſt præcedens, aut, quod idem fe-
re eſt, & à Theodoreto ſeu à Baſilio traditur, ut ſignifi-
cetur dignatio quædam familiaritatis divinæ. Myſticè
alii ad incarnationem applicant, ſive ad nativitatem
Chriſti, quia nato illo pax hominibus εὐδοκίας ab Ange-
lis decantata *g* eſt, ut Heſychius notat, ideſt, *ſalvatis*, ut g Luc. 2. 14.
ait Didy. *gratia, non ex operibus*. Quod ſignificatũ docet
Ambroſius, & quum non Moſes populum introduxit
in terram promiſſionis, ſed Joſue Jeſum nomine ipſo re-
ferens, & de Jeſu Filio ſuo Pater teſtimonium perhi-
buit, quòd in eo ſibi bene complacuiſſet *h*, ut ſcilicet in h Matt. 3. 17
filio naturali: alii adoptivi placerent & gratificarentur,
& ab eo placendi gratiam conſequerentur.

Verſ. 5.) Tu es ipſe, rex meus, & Deus meus, qui mandas ſalutes Jacob.

REdit ad ſermonem cum Deo, atque (jam ut unus lo-
quens, qui priùs ex plurium perſona, ſcilicet horum
agens nomine) qui hęc quę antea dixit olim ſit operatus,
omnino Regem ac Deum ſuum eſſe, utpote qui pro vo-

 F 3 luntate

Iuntate & nutu ſolo præſtet Iſraelitico populo ſalvatio-A nes; nec alius veteris, alius præſentis Deus ſit temporis: tam beneficus nunc in ſuos, quàm fuerit olim in alios non minùs modò pro rege habitus, quàm quondam haberetur, quum adhuc Regibus Hebræi non uterentur: ſolitus nullo non tempore mittere ſalutem, vel per prænuntios prophetas; vel per miniſtros, tum Angelos, tum homines ſalvatores: vel mittere ipſaſmet ſalutes tamquam annuntiatrices benevolentiæ divinæ, ſeu etiam velut præfectas & cuſtodes populi ſui. Ultimo modo favent aliæ formulæ *mittendi redemptionem a populo ſuo, & mandandi teſtamentum* b; *mandandi miſericordia* c, *& benedictionem* & *vitam* d; *ponendi viſitationem populi pacem, & præfectos ejus juſtitiam*. Myſticè qui loquebatur olim multifariam multiſque modis in prophetis, noviſſimè locutus eſt in filio, & filius ipſe de ſe pronuntiat, *qui loquebar* f *ecce adſum*. Interim etiam ſalutes mittuntur tantùm à ſalvatore quatenus reſervatur integra ſalutis perceptio in tempus quo dabitur ipſiuſmet præſentia frui in beatitudine. Hoc Auguſtinus quum futurum dumtaxat docet hoc loco, viſionem, B inquam, Dei facie ad faciem in reſurrectione, cautè intelligendus eſt, cum Sixto g Senenſe, qui alia ejuſdem de re eadem colligit teſtimonia. Videtur certè dubius fuiſſe tum de receptaculis animarum, tum an viſioni aliqua futura ſit intenſionis graduumque acceſſio poſt reſurrectionem. De neutro dubitandum nunc eſt: quin videlicet cœlo recipiantur animæ juſtorum, quæ nihil juſtitiæ divinæ pœnarum debent, & viſio tanta modo ſit quanta in æternum erit, ſecundùm intrinſecos gradus: quamvis poſt reſurrectionem ſuaviore quadam voluptate potituræ ſint animæ propter ſocietatem corporum, quam jam expetunt, & expectant.

a Pſ. 110. 9. b Pſ. 110. 9. c Pſ. 41. 9. d Pſ. 132. 3. e Iſ. 60. 17. f c. 52. 6.

Cautio adhibenda in lectione Auguſtini & S. xti Senenſis. g 5 Biblioth. annot. 165. l. 2. annot. 264 & 245. De receptione ſanctarum animarum.

Tu es ipſe rex meus, & Deus meus.) Hieronymus legit abſq; conjunctione & pronomine ſecundo, ſicut & Symmachus, deeſtq; in textu Hebræo, & videtur nomen *Deus* eſſe vocativi caſus, *tu es ipſe rex meus* ô Deus emphaſis eſt in aliis vocibus, *tu es ipſe*, ideſt, tu idem, tum ille ipſe, tu cui ſolenne ac ordinarium jam à priſcis temporibus redimere atque ſalvare; tu qui continuo tenore non ſemel iterumve dumtaxat id factitas. Theopolim placuit C nonnullis Antiochiam appellare, & aliam neſcio quàm Chriſtopolim: regnabat peculiariter Deus antequam poſtulaſſent ſibi Regem Hebræi, ſuper illos: *h*: quomodo gubernationis genus apud illos appellari poterat θεοκρατείας Non quicumque hoc dicit, inquit Ambroſius, ſed in quo Dei regnum eſt: in quo autem regnat Deus, utique in eo peccata non regnant: non enim Deo regnum commune eſt cum crimine Deum quoque ſuum dicere notat, qui ipſi exhibet plenum reverentiæ & pietatis affectum Confirmet Apoſtoli Thomæ exemplo *i*. Heſychius hinc argumentatur adverſus illos qui Chriſtum dividunt in duo; regem dum eſſe tamquam ex ſemine David; Deum tamquam Verbum ex Patre, ſalutis noſtræ cauſſa incarnatum. Probabilis tantùm ratio, nam abſolutè de Deo ipſo loquendo; non rarò alibi *k* Deum ac regem ſuum Propheta noſter appellat: nec minus ſæpe regis nomen ſeorſim de Deo uſurpat.

Theopolis dicta Antiochia: & alia urbis Chriſtopolis. h 1. Reg. 8. 5.

In quo regnat Deus, peccata in eo non regnant. i Ioan. 20. 8

K Pſ. 5. 3. Pſ. 67. 25. Pſ. 73. 12. Pſ. 83. 4. Pſ. 144. 1.

Qui mandas ſalutis Jacob) Hieronym., *præcipe pro ſalutaribus Jacob*; Alii *præcipe ſalute* צוה ישׁעות *tſivueh ieſchubboth*. Hoc eſt, præcipe ut populus tuus ſervetur, ac D eruatur de tantis periculis, &, ut alibi *l* dicitur. *Libera Deus Iſrael ex omnibus tribulationibus ſuis*. Symmachus, ἐντειλαι περί τῆ σωτηρίας Ἰακώβ. *præcipe de ſalute Jacob*. Alia Pſalteria & Auguſt. habent in ſingulari, *ſalutem*. Ambiguum an dicat Deum *mandare* ſeu *præcipere ſalutes* aut ſalutem populo, qui denominatur à Jacob ita, ut Jacob ſit dativi caſus; an eam quam contulit Patriarchæ Jacob, ita ut ſit genitivi caſus; an, ſumendo in eodem caſu, ſeu etiam in dativo, illam quæ eſt dicto populo, & tali populo ſolita conferri. *Mandare* hoc loco ſignificat præcipere צוה *tſiuuch*, & ἐντέλλεσθαι. Porro ne ſim nunc longior, eademque cum faſtidio inculcem repete de eodem *mandandi* verbo, & qua ratione dicatur Deus *mandare* atque *præcipere ſaluti*, *miſericordia* ac ſimilibus, quæ diximus in Pſalmo XLI. *m* in *die mandavit Dominus miſericordiam ſuam*. In imperativo poſſet quoque hic ſenſus ineſſe manda, præcipe, conſtitue, præfice ſalutes Jacob, ita ut hę tamquam cuſtodes ac præſides vigileſque intelligantur, quibus veluti cura Jacob demandetur. Sic apud Iſaiam *n* Deus, *Ponam viſitationem tuam pacem, & præpoſitos tuos* A *juſtitiam*. Cur autem nomen *Jacob* exprimatur quum ſit mentio de cura & protectione quam Deus geſſit de populo, cujus duodecim tribuum capita, totidem Jacob filii fuerant. docui Pſalmo XIX. *o protegat te nomen Dei Jacob*. Repetunt hìc enarratores tropologiam ex etymologia de ſupplantatione vitiorum, quæ temporis iſtius eſt, ut poſt victoriam ſit *Iſrael*, hoc eſt, *videns Deum*, qui ſupplantator fuerit. Sed etymon *Iſrael* vulgo traditum, non eſt verum, ut aliàs demonſtravi.

l Pſ. 24. 21. m verſ. 9. n c. 60. 17.

o verſ. 1. Tropologia Iſrael etymon.

Verſ. 6.) In te inimicos noſtro ventilabimus cornu, & in nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis.

SI Tu Rex meus & Deus meus juvare nos dignaberis, ita per te profligabimus ac diſſipabimus inimicos, ut diſſipat projicitque in ventum, quæ cornibus bos rapit: ſed & tua freti virtute ac ſolita invocatione nominis tui, B quoſcumque quamlibet formidabiles, vel numero, vel robore inimicos impetu irruentes in nos pro nihilo ducemus. De tempore præterito aliqui hæc accipiunt, ac ſi diceret David, Ventilabimus, & ſpernebamus: Goliam ſpreverat David ac fundæ lapide dejecerat *p* & ante ipſum egregias alii retulerant de hoſtibus victorias.

h 1. Reg. 17. 49.

In te.) Ideſt, per te, virtute & poteſtate tua, ſicut Pſalmo XVII. *q In te eripiar à tentatione, & in Deo meo tranſgrediar murum*: & Oſeæ 1. *r Salvabo eos in Domino Deo ſuo, & non ſalvabo eos in gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.*

q verſ. 30. r verſ. 7.

Ventilabimus cornu,) Alii, *cornu petemus*, aut, percutiemus. In textu Ambroſii, Auguſtini, Caſſiodori, Pſalterii Romani, & Gallicani ſive Ambroſiani, nomen *cornu* non exprimitur: de illo tamen multa hìc diſſerit Ambroſius; noſque Pſalmo XVII. *ſ* XXI. *t* præterea Ambroſius *u*, Hieronymus *x*, Auguſtinus *y*, Ricardus Victorinus *z*, Baſilius *a*, Aretas *b*, Pintus *c*, Guevara *d*, Ambroſius *e*: & quamvis non ita includatur in Hebræo verbo נגכח *nenaghcach*, continetur in Græco κερατιοῦμεν, & in illo res ipſa ſignificata comprehenditur; C nempe cornu petere, ſive cum ventilatione ac diſſipatione id fiat, ſive non ita fiat, quod aliter dicunt *arietare* aut *coniſcare*: præterea quod ſignificat etiam κερατίζειν, velut in feſtis cornibus incuſſare, ac trucidare & vaſtare, excindere & ad bellica profani quoque auctores uſurpant. Trita à cornipetis, maximè tauris metaphora: nam *dente f lupus, cornu taurus petit*. Alligant fœnum ruſtici ad cornua, ut caveant qui occurrerint *fœnum g habet in cornu longè fuge*. Ambroſius imitatus Græcos, cornu noſtrum ait Chriſtum eſſe ac Deum, ſicut ante de dextera brachioque dictum eſt. Chriſti tamquam tauri maximæque victimæ noſtræ laudata cornua in benedictione Joſeph *h*, qui typus ejus erat: ad mugitum iſtius tauri mortem refugiſſe: ejuſdem cornua eſſe cornua rhinocerotis (vel unicornis) in quibus *ventilet gentes uſque ad terminos terræ* *: eumdem dare cornua ſanctis ſuis (qui ut animalia cornigera ſint mundi, & per cornuum è capite proceſſionem deſignātur habere perfectioris proceſſum virtutis) ut Annæ Samuelis Matri *i*: iſta cornua ceciniſſe D Davidem in voce tubę corneæ *k* & Moſem deſignaſſe per ſacrificium, quod ritu tubæ corneæ celebrari præcipit *l*. Euſebius, Didymus, Origenes, quia cornibus animalia utentia munda ſunt, per (cornua puram animæ mentem volunt eſſe. Sed Heſychius interpretatur cornua Crucis, in quibus abſcondita eſt fortitudo Chriſti *m*. Chriſtus eſt *antiquus dierum*, quem Daniel *n* ubi advenientem vidit, illud cornu deſiit *quod faciebat bellum adverſus ſanctos & prævalebat*. Confringet *cornua peccatorum exultabuntur cornua juſtorum o*. Cornuta Moſis facies narratur fuiſſe, propter micantes radios *p*, ſed & cornu de quo Daniel *q*, *habebat oculos*. Robur celebritatem nomen requirit, multo magis vim ſapientiæ atque prudentiæ. Qui ſe Chriſto munit, qui dicitur unicornis, in fronte media gerit cornu dimicandiq; acriorem audaciam ſumens, vulnus non timet Validiſſimum crux velum, cujus extrema cornua vocant Tertullian. *r*. Cyprianus *ſ*, alii. *Ventilandi cornu* formula, ſicut & ſequens *ſpernendi* verbum, genus victoriæ glorioſius importat, & crebrò à ſacris auctoribus uſurpatur. *Fecit ſibi cornua ferrea Sedecias* pſeudopropheta pollicens fore ut iis rex Iſrael ventilaret Syriam, donec delerct

ſ verſ. 3. t verſ. 22. u in Pſ. 68. x in c. 43. Ez. & in c. 3. Ha. y in Pſ. 117 z de vitio mutabilit. a in Pſ. 21. b in c. 9. Ap. c in c. 2. l. d in c. 3. Hab. u de bened. Patriar. c. 11

f Hor. l. 2. Satyr. 1. Idem Satyr. 4 Plu. in Craſſo & qu. com. in 71 g Virgil 2. Georg. h Deut. 33. 17.

* Ibidem. i 1. Reg. 2. 1. K Pſ. 97. 5 l Nu. 10. 10.

m Hab. 3. 4. n c. 7. 21. 22.

o Pſ. 74. 11. Moſis cornuta facies cur dicatur. p Ex. 34. 29. 30. q 7. 20. r c. Jud. c. 10. ſ l. 2. c. 20.

a 3. Reg. 22. 11. b c. 1. 19. 21

deleret eam *a*. Oſtenſa verò ſunt Zachariæ *b* ab Angelo A *cornua quatuor, quæ ventilaverant Judam, & Iſrael, & Jeruſalem*. Poſtremò Machabæi ſcribuntur & Judæi de *omnibus caſtellis ventilaſſe cornibus*, milites Nicanoris, ita *ut ceciderunt omnes gladio, & non ſit relictus ex eis nec unus c*. Exprobrat etiam Deus iis qui proprio freti robore lætantur *in nihilo*, dicuntque, *numquid non in fortitudine noſtra aſſumpſimus nobis cornua* d? Per anagogem Ruffinus aliique præſentem interpretantur locum de generali judicio, in quo ventilabuntur omnes per ſeparationem malorum à bonis, tamquam palearum à granis. Hieronymus *e*, diabolum ſcribit per miniſtros & per hæreticos non ventilare ad ſalutem, de terra ad cœlum ut levent, quod faciunt Eccleſiaſtici viri, ſed ut in profundum abjiciant.

c 1. Mach. 7. 46. d Amos 6. 13. e in c. 32. Eze.

In nomine tuo ſpernemus inſurgentes in nobis.) Hieronymus, *conculcabimus adverſarios noſtros*: ſic etiam Aquila & Symmachus συμπατήσομεν Baſilius refert apud alium eſſe, *compatiemur*; quod quid ſibi velit neſcio. Latiniùs clariùſque legitur in Pſalterio Romano & Ambroſiano, & ab Ambroſio, Auguſt. Caſſiodo- B ro, *inſurgentes in nos*, ſic verò etiam alibi *f*, *furor iratus* in eis dicitur: *fides in Domino & revelatio in agnitione ejus* g, *ſeminare in juſtitia h*: ſuntque alia plura exempla ablativi cum propoſitione pro accuſativo, in profanis quoque auctoribus, ut

f Oſeę 8. 5. g Eph. 1. 17. h Oſea 10. 12 Ablativi cum præpoſitione pro accuſativo exempla.

Τόσσοι ἐπὶ Τρώεσσι καρηκομόωντες Ἀχαιοὶ
Ἐν πεδίῳ ἵσταντο.

Tot in Trojanis (ideſt, contra Trojanos) *criniti Achæi in campos ſtabant*. Hebræum verbum pro *ſpernemus*, eſt נבום *navus*, Chaldæum, נכבוש *nichbos*, hoc ſignificat illud, proſternemus, conculcabimus, prædabimur, polluemus, inquinabimus; ſed præterea ſpereremus, contemnemus, inquinabimus; ſed præterea ſpereremus, contemnemus, in nihilum redigemus, nihil faciemus (ſic in Pſal. LIX. *i* redditur, *In Deo faciemus virtutem, & ipſe ad nihilum deducet tribulantes nos*, יבום צריבו *javus tſarenu*;) quaſi ſit conculcare animo, quod alibi alio verbo בון *bux*, dicitur, & Græco ἐξουδενεῖν, quò utuntur LXX. Apollinarius uſurpat γελᾶν, *ridere*, ſeu irridere. Non dicitur, vincemus, vel ſuperabimus, ut notat Chryſoſtomus ſed nihil ducemus; nec eos eſſe aliquid putabimus, conculcabimus, victoriam reportando: verùm ſine certamine, ſine motu. *Spernere* ac *vincere in nomine Dei*, eſt per invocationem nominis ejus in religioſa, ut idem monet Chryſoſtomus & Heſychius ait; Dæmones audito ſolo nomine Jeſu tamquam ab igne & flagris fugientes diſcedere atque contremiſcere. Hoc multis aliis exemplis ac teſtimoniis oſtendi poteſt, ſatiſque inſinuatur à Paulo *k* per flexionem genuum etiam infernorum Cyrillus *nomen* accipit pro gloria, quam Deus ipſe in adeo egregiis victoriis quærat, ut ipſemet in Exodo *l* teſtificatur, & in Ezechiele *m*. Ambroſius pro cognitione proprietatis ac naturæ divinæ, quam ſibi Moſes innoteſcere volebat, quando quæſivit quod eſſet nomen ejus, audivitque, *Ego ſum qui ſum*, eo ſcilicet tempore quo mittebatur ad populum liberandum: & hoc nomen eſſe Chriſtum, quia eſt expreſſio naturæ Patris, qui quoque Chri- D ſtus veniſſe ſe dicit *in nomine Patris ſui n*. Significat præterea *nomen* ſæpe potentiam, ſicut quando Chriſtus orat Patrem ut ſervet diſcipulos in nomine ſuo, ſicut ipſe quum eſſet cum eis, ſervabat in eodem nomine. Micheas *o* de Chriſto prædixit quòd paſceret *in fortitudine Domini, in ſublimitate nominis Domini Dei ſui*, hoc eſt, ea potentiæ magnitudine majeſtateque quam decet Deum oſtentare, ut ſit ſecundùm nomen ejus, ſic & laus ac potentia ejus: unde orabat *p* alibi David *propter gloriam nominis Dei* liberari. De more invocandi numen ac nomen, acclamandique tutelarem Deum ante pugnam, dixi ad verba Pſal. XIX. *q Hi in curribus, & hi in equis, nos autem nomine Dei noſtri invocabimus. Rex magnus ego, dixit Dominus exercituum, & nomen meum horribile gentibus* r.

i verſ. 14.

Chryſoſt. obſervatio.

k Phil. 2. 10. Nominis variæ ſignificationes. l Exo. c. 9. 16 m cap. 36. 20

n Exo. 3. 14.

o Ioan. 5. 43.

p Ioa. 17. 11.

q cap. 5. 4.

r Pſ. 78. 9.

Verſ. 7.) Non enim in arcu meo ſperabo, & gladius meus non ſalvabit me.

TAnta ſum fiducia in te, tam certus, tutus, ſecurus in tuo præſidio, robore, invocatione, nomine, ut certum quoque mihi ſit ac omnino conſtitutum, in armis meis non confidere, nec inde ſalutem victoriamve expectari; unde mihi etiam illa contingere non poteſt. *Arma militiæ noſtræ non carnalia ſunt*, ait Apoſtolus *ſ*, *ſed potentia Deo ac deſtructionem munitionum; conſilia deſtruentes, & omnem altitudinem extollentem ſe adverſus ſcientiam Dei*, &c. De uſitatiſſimo iſto antiquis duplici genere armorum, *arcus gladiique*, dixi Pſalm. VII. *t* & XXXVI. Armis utendum quidem in juſta defenſione, ac bello, iis quibus ea tractare licet, quia ſic Deus jubet: ait omnis in Deum rei exitus conjiciendus, eique permittendus, ut admonet Chryſoſtomus. Quod conſilium in ſpirituali bello magis neceſſarium, in quo ſuimetip- B ſius diffidentia telum longè fortiſſimum: nam *ſperantes in Domino miſericordia circumdat: & veritas ejus tamquam ſcutum* u. *Machabæus ſemper confidens cum omni ſpe auxilium ſibi à Deo affuturum* x, ac ſuos armans, *non clypei & haſtæ munitione, ſed ſermonibus optimis & exhortationibus y*: narravit, ſibi oblatum in ſomnis à Jeremia *gladium aureum*, (ornatum auro) quum diceret; *Accipe ſanctum gladium munus à Deo, in quo dejicies adverſarios populi mei Iſrael z*, & tamen quum adhuc viveret, dehortabatur à bello. Si in arcu ſperandum eſt, ait Ambroſius, in Dei certè arcu ſperandum eſt, quem poſuit in nube, ut à diluvio genus humanum timere deſineret. Iſte enim arcus nos protegit, quo & jaculatur ſagittas, quibus percutiat inimicos & adverſarios noſtros. Impoſſibile ait Serapion, eſſe *a*, de qualibet paſſione, tentatione, vitioque triumphum quempiam promereri, priuſquam intellexerit induſtria vel labore proprio victoriam certaminis ſemet obtinere non poſſe. Caſſianus *b*, præterea refert, Patrum ſententiam fuiſſe, non poſſe ad parum quempiam carnalibus vitiis emundari, niſi C univerſum laborem ſuum atque conatum ad tantæ perfectionis finem intellexerit non poſſe ſufficere: laborantibus tantùm ac deſudantibus gratiam conferri, (nempè collaborantibus cum gratia majorem communicari) ſicque *poni adjutorium in potente* c, *opera manuum noſtrarum dirigi ſuper nos d*; confirmari opus à Deo quod *operatur in nobis* e.

ſ verſ. 5. t Mal. 1. 14. u 2. ad Cor. 10. 4. 5. x verſ. 13. y verſ. 14. 19 z Pſ. 31. 10. a Pſ. 90. 4. b 2. Mach. 15. 7. c verſ. 21. d verſ. 15. 1. e apud Caſſ col. 5. c. 24.

Senſu morali Remigius, Ruffinus, Thomas aliique *non ſperare in arcu ſuo*, docent qui non in ſenſu, calliditate, prudentia ſua, vel in occulta virtute, atque mediocribus meritis, quoniam arcus à longe trahit: non in gladio qui non in manifeſta virtute majoribuſque meritis, quia gladio pugnatur cominùs. In his verbis ait Hieronymus in Amos *f*, oſtendi quòd gloriam nolunt in hoc mundo boni, ſed in Deo, qui eorum eſt honor & fortitudo, quam mali non habent niſi laudibus humanis, lætantes in nihilo. Denique Auguſtinus *g* aſſerit, quando quiſque cognoſcit quia in ſe ipſo nihil eſt, & adjutorium nullum de ſe habet, arma in illo confracta, bella ſedata eſſe: & alloquens Deum *h*, confiteri ſe dicit D *opus manuum* ipſius in timore ejus, quia *in arcu ſuo ſperabit*, &c. ne alioquin deſperet, niſi ſpem ſuam in illo ponat. Laxante ac remittente manus in monte Moſe, ſuperabat Amalec: levante, Joſue vincebat: ideo ſuppoſito lapide in quo ſederet, Aaron, & Hur ſuſtentabant manus illius: itaque devicti penitus Amalecitæ: Deus autem hoc ſcribi voluit ob *monimentum in libro i*: Lapis, & quam gerebat Moſes virga, deſignabant vim ac potentiam Dei, qua fretus victoriam ſperabat Hebræorum conſilium fuit ut afferrent ad ſe arcam Dei, eſſetque *in medio eorum, & ſalvaret illos de inimicis ſuis k*. David adjecit Saulis arma *l*, ut debellaret Goliam armatus *nomine Domini exercituum Dei, agminum Iſrael* m. *Non enim in arcu meo ſperabo.*) Hieronymus, *conſidam*, Chaldaicè רחיץ *rachitz*, *ſperans ſum*.

f l b. 1. de inſt. renunt. c. 13. & 14. g Pſ. 88. 20. h Pſ. 89. 17. i Pſ. 67. 29. K in cap. 6. l in Pſ. 43. m ſolil. c. 2.

Et gladius meus non ſalvabit me.) Puto Auguſtinum in Pſ. XLV. memoriæ nonnullo lapſu citaſſe, *& brachium meum non ſalvabit me*. Quod Jacob de ea parte quam dabat Joſeph, *extra fratres ſuos, ſe tuliſſe* dicebat *de manu Amorrhæi in gladio & in arcu ſuo n*. Paraphraſtes Chald. exponit in oratione & obſecratione, quibus nimirū ſervari

n Exo. 17. 14

vari ab hoſtibus impetravit, & ut Urbis Sichem, ager A que Sichimitarum in tua eſſet poteſtate. Placuit id etiam Abulenſi *a*, atque R. Aben Eſra *b*.

a *Ibid.*
b *ibidem.*

Verſ. 8.) Salvaſti enim nos de affligentibus nos, & odientes nos confudiſti.

NOn ſperabo nec ſperare volo in armis & præſidiis humanis, quia nos ac Patres noſtros tu ipſe liberaſti ab hoſtibus, hoſque invitos ac infeſtos pudore affeciſti, fruſtrans ſpe qua jam nos devoraverant: & quemadmodum adhuc feciſti, ſi facere potes, & facturum confidimus. Jonathas cum armigero præter alia exempla victoriam prope miraculo conſecutus eſt *c*: David exprobratores ac irriſores ſuos, quique oderunt ipſum, *cæcos & claudos expulit d*. Præteritum tempus Auguſtinus, Caſſiodorus, aliique ob prædictionis certitudinem de futuro interpretantur, maximè autem de ſecundo adventu Chriſti, quando ceſſabit perſecutio infeſtioque B invisibilium ac viſibilium hoſtium, & juſtorum inimici æterna ultione damnabuntur, illi regna Cœlorum recipient. De præſenti tempore in Eccleſia, exponit Ambroſius confuſionem inimicarum & adverſariarum poteſtatum, ſapientiam carnis retutam cœleſtibus impetratis in ſuis criminibus erubeſcere, & flagitiorum ſuorum pudore confundi: adulterum, in libidine ſeu flammis & væſani amoris incendio: avarum, in immodicæ cupiditatis ardore; ebroſum, in temulentia; facinoroſum, in ſcelere: hos & hic confundi graviſſimè, ſed multo ampliùs confundendos quum viderint ſanctos Domini reſurgentes in vitam æternam, ſe in opprobrium, & perpetuam confuſionem. Heſychius, confuſionem attendit in ipſiſmet idolis everſis cum omni errore, mendacio, vitio, & in peccatoribus converſis. *Ecce confundentur*, ait *e* Iſaias, *& erubeſcent omnes qui pugnant adverſum te*, & Micheas *f*, *Aſpiciet*, inquit, *inimica mea, & operietur confuſione, quæ dicit ad me, ubi eſt Deus tuus? oculi mei videbunt in eam: nunc erit in conculcationem ut lutum platearum; &* g *videbunt gentes & confundentur ſuper omni fortitudine ſua: ponent manum ſuper eos, aures eorum ſurdæ erunt*. Job *h*, quòd amici conſtantiam ipſius frangere non potuiſſent, confuſos teſtatur. *Confuſi ſunt*, inquit: *quia ſperavi: venerunt quoque uſque ad me, & pudore cooperti ſunt*. Quum bonorum ſpes interius figitur, & nequaquam malis exterioribus ad ima reclinatur, pravorum mentem, ait Gregorius *i*, confuſio occupat; quia dum pervenire ad afflictorum intima nequeunt, in caſſum ſe exiſtere crudeles erubeſcunt. Propterea orabat etiam David *k*, *Fac mecum ſignum in bonum, ut videant qui oderunt me, & confundantur, quoniam tu Domine adjuviſti me, & conſolatus es me*.

c 1. Reg. 14. 15.
d 2. Reg 5. 6.
e cap. 41. 11.
f cap. 7. 10.
g verſ. 16.
h c. 6. 20.
i 7. Moral. c. 14. vol. 20.
k Pſ. 85. 17.

Salvaſti.) Pſalterium Romanum & Ambroſian. Ambroſius, Caſſiodoruſque *liberaſti*, Auguſtinus, *ſalvos feciſti*, Chaldaicè, *redemiſti nos ab affligentibus nos*.

Et odientes nos confudiſti.) Chald. jungitur verbum præcedens iſtis, *& ab odientibus nos*, nimirum redemiſti nos.

Verſ. 9.) In Deo laudabimur tota die, & in nomine tuo confitebimur in ſæculum.

SI, ut ſpero ac peto, etiam in poſterum, ſicut antea feciſti, ſalvaveris nos, & adverſarios confuderis, lætabimur in te Deo noſtro, cum tua laude, nec ullo umquam tempore caſſabimus, gloriando in te, noſque ipſos beatos prædicando, à celebratione laudis tuæ. Uni tibi omnis rei benè geſtæ laudem adſcribemus: te gloriam noſtram confitebimur: laudabunt nos alii, ſed in te, ac propter te; glorioſum erit nobis denominari abs te: ita ut dicamur *populus Dei*, & à Chriſto Chriſtiani, gens magna *grandis, inclyta, populus ſapiens, & intelligens* l: *omnes qui viderint nos cognoſcant quia ſemen ſumus, cui benedixit Dominus m*: vocent nos populum *beatum* cui non *ſimilis alius*, qui *ſalvemur in Domino*, ſitque Dominus *ſcutum auxilii*, noſtri, & *gladius gloriæ* noſtræ: *negent* verò nos *inimici* noſtri, ſed nos *eorum colla* n *calcemus*. *Laudatur peccator in deſideriis animæ ſuæ, iniquus benedicitur o*, opulentur in divitiis, luxurioſus in conviviis, ſcortator in nocte, potens in hac vita, quæ habet noctes; ſanctus autem non in hac vita, ſed in Deo, cui per omnia placere geſtit, & cui dicit, *Fortitudo mea & laus mea Dominus* p: *tu es gloria mea q*: ac tota quidem die, ut Ambroſ. obſervat, quia honeſtè agit, nec opera ſua abſcondit & crimina, ſed regi patefacit æterno: & *ſicut in die honeſtè ambulat r*, non in ganeis atque gurguſtiis, *non in cubilibus & impudicitiis*, in quibus ſtultus putat ſe parietibus eſſe tectum, ut poſſit Dei ſcientiam præterire. Lege quæ dixi Pſal. XXXIII. *ſ*, declarans illa verba, *In Domino laudabitur anima mea*.

l Deut. 4. 6. 7. 8.
m Iſa. 61. 9.
n Deu. 33. 29
o Pſ. 9. 24.
p Pſ. 117. 14.
q Pſ. 3. 4.
r Rom. 13. 13
ſ verſ. 3.

In Deo laudabimur tota die.) Ideſt, ut jam citato loco dixit laudabimus ipſi nos atque gloriabimur, ſed in Deo: vel nos alii etiam in Deo laudabunt, nec non & ille à quo laus erit unicuique *t*, Hieronymus, *in Deo gaudebimus*. Refert Ambroſius ex Aquila, *in Domino gloriabimur*, καυχησόμεθα, ex Symmacho, *Deo hymnum dicemus*, τὸν θεὸν ὑμνήσομεν, aliàs ὑμνοῦμεν. Concordat omnium ſenſus, ait idem Ambroſius, ut non deſinamus circa Dei laudes ſive hymnum dicendo, ſive divinam per B omnia momenta gloriam concinendo, nec ullo mœrore, nulliuſque doloris acerbitate impediamur ab hoc officio, aut noſter exaſperetur affectus, ſed hymnum dicentes Deo, immobiles atque irrevocabiles perſequeremur, benedicendo Dominum in omni tempore, ſemper laudes ejus in ore habentes *u*, ſemperque *nomen Domini benedictum* prædicantes, etiam in adverſis, exemplo Job *x*. Videtur omnino Ambroſius *laudare* ſumere verbi deponentis in activa ſignificatione, quo etiam pacto Auguſtinus, Caſſiodorus, in paſſiva: Ruffinus in utraque, ut ſcilicet præſertim in æternitatis una die, ac in una æternitate laudemus, & laudemus nos in Deo, Deus in nobis: adde; nos à Deo, Deus à nobis. Hebræum verbum נהללנו *hillalnu*, in piel, activæ ſignificationis eſt: Græcum ἐπαινεθησόμεθα paſſivæ, quam ita quoque Apollinarius expreſſit.

t 1. Cor. 4. 5.
u Pſ. 33. 2.
x c. 1. 21.
Laudari ut ſumatur hic ab Ambr.

Ἠ' μέτιον κλέος ἐμμὶ περ' ἀθανάτῳ βασιλῆι.
Divinum decus nobis apud immortalem Regem.

Porrò activè *laudare in Deo* eſt, ait idem quod laudare illum, Hebræo idiotiſmo, qui reperitur in aliis ejuſmo-B di formulis aut laudare ſe in illo, jactare, gloriari, quod idem denique valet, ac paſſivè *laudari*. Ricardus Cenomanus dubitat an legerint LXX. *hullalnu*, in pual paſſiva voce: & an irrepſerit error, ut *laudabimur*, legatur pro, *laudabimus*, quum Deum laudare magis pertineat ad illam gloriam quàm laudari. Subdit reclamare ne hoc dicatur, id quod procedit, *in Deo*, alioquin dicendum eſſe (Deum) ſi verum eſſet (laudabimus) & quia Græcum verbum paſſivum eſt. Hebraizantes retinent activam ſignificationem quæ ponitur etiam à Chaldæo per participium משבחין *meſabbechin*. Sed probabilitatem habet ut *laudari in Deo* ſit robur ac vires ab eo ſumere, ſicut Pſal. XII. *y* vidimus, *perfeciſti laudem*, expoſitum Chaldaicè, *fundiſti fortitudinem*, nam & ſimul ita junguntur Pſal. CXVII. z *fortitudo mea & laus mea Dominus*, & in XXXI. a *exultatio mea erue me à circumdantibus me*, vertit Hieronymus, *laus mea*. *Ipſe eſt laus tua*, inquit Moſes *b*, & Jeremias *c*, *laus mea tu es* & in Pſal. XXI. d *tu autem in ſancto habitas, laus Iſrael* in CVIII. e, *Deus laudem meam ne tacueris*, aut, *Deus lau* D *dis meæ*, ideſt, præſidii auxiliumq; in CIV. f *laudamini in nomine ſancto ejus*, hoc eſt, confirmamini, corroboramini, ſpiritus animoſque ingentes recipite: in LXV. *g*, *date gloriam laudi ejus*, nimirum rebus præclarè magnificèque geſtis: in cap. XLVIII. *h*, Iſaiæ, *laude mea infrenabo te*, quæ LXX. vocant glorioſa, ſcil. egregia potentiæ facinora. Idem prophanis demonſtrat exemplis Roa *i* noſter. Itaque in *Deo laudari* erit adeo multis ab eo muneribus ornari ut glorioſè prædicare ſe ab aliis prædicari quis poſſit: quod Aquila hoc loco dixit καυχᾶσθαι. *Fortitudinem gentium comedetis*, inquit Iſaias *k*, *& in gloria earum ſuperbietis*; ea nempe ſuperbia, ut explicat Hieronymus *l*, quæ pro potentia & gloria accipitur: qualem proferebat Moſes *facie cornuta m*, qui dicere, inquit, poterat, *in te inimicos noſtros ventilabimus cornu*.

Laudare Deo quid ſit.
y verſ. 3.
Laudari in Deo quid ſit.
z verſ 14.
a verſ. 7.
b Deu. 10. 21
c c. 17. 14.
d verſ. 4.
e verſ. 1.
f verſ. 3.
g verſ. 2.
h verſ. 9.
i lib. 1. ſing. cap. 13.
k cap. 61. 6.
l Ibidem.
m Exod. 34. 30.

Tota die.) Symmac. περὶ πᾶ σαν ἡμέραν per omnem diem, Aquila, Euthymio teſte, *per totam vitam*. In die, ut à nocte diſtingitur, vis nulla ſenſu litterali. Omne tempus ac ævum etiam tota vel omnia dies denotat.

Et in nomine tuo confitebimur in ſæculum.) Hieron. & *nomen tuum in æternum confitebimur*. Deeſt Hebraicè præ-

poſitio: & eam Nicephorus docet vacare, ac ſenſum eſſe: nomine tuo gratias ſemper agemus. Ceteri quoque perinde explicant, ac ſi caſus accuſativus eſſet, narrabimus & celebrabimus nomen tuum, aut mirabilia tua, unde tibi nominis pervenit celebritas: Id maximè facient habitatores domum cœleſtis beati, ubi *in ſæcula ſæculorum laudabunt*, Deum *a*. Hoc loco eſt סלה *ſelah*, & in emendatis codicibus Græcis eſt διάψαλμα, meminitque Chriſoſtomus & Hieronymus: qui, ut ſolet, vertit, *ſemper*: quamvis deſideretur in multis codicibus Græcis, nec ſit in chaldæa paraphraſi. Monere videri poteſt ea particula quanti referat cogitare quàm ſit magna felicitas in ſolo Deo gloriari, atque cum illis verſari, qui Deum continuis laudibus, gaudio perfruentes ineffabili, concelebrant.

a Pſ. 83. 5.

Verſ. 10.) Nunc autem repuliſti & confudiſti nos, & non egredieris Deus in virtutibus noſtris.

DEinceps deflet Propheta miſerabilem ſtatum ſuum inter tot afflictiones, aut populi ſui aut etiam Chriſtianorum. Vel, quia de iſtorum conſtantia po-B ſtea dicturus eſt, ut non idcirco cederent, ceſſarentve à laudibus divinis, quas in rebus proſperis uſurpare haud adeò magnum, mirum, laude dignum, profert in medium calamitates quibus graviter urgebantur: quocirca, aut quæritur non eam cerni nunc Dei erga ſe populumve curam, quam patribus olim narratum eſt exhibitam; & populo duræ crucis: verum videri deſeruiſſe, repuliſſe, pudore affeciſſe, dum non præſtitit expectatam contra hoſtes opem, nec ut ſolebat, quum eorum in prælium exercitu egreſſus eſt: aut profitemur, nihil minus tali calamitoſo tempore, quàm quum res ex animi fluerent ſententia, in laude atque confeſſione Dei perſtitiſſe.

Prior dicendi modus communior, qui etiam accipi poteſt velut ex vulgari aliorum opinione, qui cenſent, calamitoſos deſtitui à Deo, reſpui, abjici. Quem errorem ſequentibus deinde verſibus David corrigit. Atque ita demum eodem recident duo illi ſenſus. In tribus præcipuè conſiſtit Dei erga ſuos providentia & cura, ut annotat Thomas, in refugio ad eum *b*, ſive in defenſione per modum arcis, turriſque *c*, in gloria *d*, fama, celebritate, bona opinio, quæ requiritur apud homines in auxilio *e* ad reſiſtendum & proficiendum, David privationem horum omnium attingit, dum ſe repulſum dicit à Deo confuſum, nec præſentem illum in exercitu habuiſſe. Vel hæc eodem omnia ſpectant, videlicet ad ſubtractionem auxilii: poſtea perſecutio ponitur, tum trucidatio: deinde captivorum venundatio, tandem opprobratio atque inſultatio. Quæ paſſus eſt populus tempore Machabæorum, & fideles ſub perſecutoribus.

In tribus præcipuè Dei erga ſuos providentia & cura.
b Pſ. 89. 1.
c Prov 18. 10
d Pſ. 3. 4.
e Pſ. 120. 1.

Nunc autem.) Hieronymus, *verum*, quod valet אף *aph*, vel *etiam*, ubi emphaſis eſt cum reticentia; quaſi dicat: non ſolum preces non audis, & non faves, olim noſtris, ſed repellis etiam nos à conſpectu tuo, & indigniſſimè tractas. Vel, non tantum laudamus, & celebramus te, quum benefacis nobis ſicut Patribus benefeciſti, ſed & quando iratus ac infenſus videris. Vertit Aquila καίτοι, atque etiam alius καίγε quod idem valet. Alius ἀλλὰ πρὸς τούτοις *ſed præterea*, aut, *ſed ad hæc*. Favent illæ aliæ lectiones ſecundo ſenſui qui placet Chryſoſtomo, ut quamvis Deus repellat ac tot tantaque patiantur, ab eo non deficiant, laudantes ipſum, gloria afficientes; in illo gloriantes. Adverbium temporis interpretantur alii de hoc toto tempore quod admodum breve eſt, & in quo propter frequentes tentationes atque tribulationes repelli, confundi, non juvari videntur etiam juſti à Deo; quos tamen ſolatur ipſamet bonitas per *nunc* deſignata, & ad inſtar momenti punctique. Hoc eſt modicum nunc de quo Chriſtus *f* ac Petrus in quo oportet contriſtari in variis tentationibus *g*.

f Ioan 24. 19
g 1. Pet. 1. 6.

Repuliſti.) Hieronymus, *projeciſti*. Alii, *dereliquiſti*, oblitus es, deſeruiſti, cogiſti dare terga hoſtibus, elongaſti te. LXX. ἀπώσω, Quidam ἀπέβαλες, *abjeciſti*. Eſt זנח *zanach, elongare ſe*, vel à ſe aliquid aut aliquem cum abominatione; tamquam pollutum & execratum, immunA dum, indignum præſentia. Poteſt vero per hoc verbum denotari pulſio à terra ſancta, & auxilium populi atque captivitas, transferendo id etiam ad exilia Chriſtianorum. Non *repellit* Dominus *populum ſuum & plebem ſuam, quam præſcivit h*, quia quod attinet ad Hebræos *reliquiæ ſecundùm electionem gratiæ ſalvæ fiunt* i: *non repellet Dominus plebem ſuam*, ait quoque David *k*. Item quamvis alii *populum iſtum Dei humilient & hæreditatem Dei vexent l*, negat Deum *repulſurum plebem ſuam & hæreditatem derelicturum m*. Chriſtus negat, eum qui veniat ad ſe, ſe ejecturum foras *n*; quum tamen conqueri videatur ſe à Patre relictum *o*. Conqueritur per Prophetas Deus crebro ſe derelictum à populo ſuo *p*. Ipſe non derelinquit quærentes ſe *q* & juſtos ſanctoſque *r*: ſed arguit eos, qui hoc ſeriò putent, dicantque quod eos dereliquerit, & ſit oblitus *ſ*: multo ad minus fieri poſſe etiam ut *obliviſcatur mulier infantem ſuum*, nec *miſereatur filio uteri ſui t*, quum *in manibus ſuiſmet deſcripſerit* populum ſuum *u*. *Non vocaberis*, inquit *x*, *ultra derelicta & deſolata ſed quæſita, & voluntas mea in ea, quia complacuit Dominus in te*. Quod Joſue promiſſum eſt *y*, *non dimittam nec derelinquam te*, Paulus *z* extendit ad omnes, Denique *ſervus meus es tu*, ait Dominus *a*, *elegi te, & non abjeci te*. Oves Chriſti *non ra-*B *pere poterit quiſquam de manu* ejus, nec *de manu Patris b* Hoſtes & perſecutores provocantes ſed ad nocendum, dicunt quidem Deus *dereliquit, eum, perſequimini, & comprehendite eum, quia non eſt qui eripiat c*, ſed *confundentur, deficient, operientur confuſione* & pudore, ſemper nihilominus ſperantibus juſtis, & adjicientibus *ſuper omnem* laudem Dei non elongati, ſe *in auxilium* recipientis *d*. Si juſti conqueruntur ſe derelictos, ut Chriſtum ipſum feciſſe diximus, aut orant non derelinqui, intelligunt & ſecundum aliorum ſententiam, & quia implorant auxilium divinum, cujus abſentia abſentiam Dei videtur indicare. Ad hunc modum populus etiam in captivitate lamentans clamabat. *e*, *tu vero repuliſti & deſpexiſti*, זנחת ותמאס *zanachtha vatthimas*, *diſtuliſti Chriſtum tuum*. Symma. ἐχολώθης, *iratus es in regem*, vel in David, de cujus nunc ſemine deficit Dux: & ſecundùm ſublimiorem ſenſum, *diſtuliſti adventum Meſſiæ*? Item David *f*, *Deus*, ait, *repuliſti nos, & deſtruxiſti nos*. Repulit Deus populum rebellem, C negans reſponſum quando petebat *g*, *numquid ad interrogandum nos veniſtis? vivo ego quia non reſpondebo vobis*: præterea repulit preces eorum, aut pro eis *h*: *Projiciam vos à facie mea, ſicut projeci omnes fratres veſtros, univerſum ſemen Ephraim: tu noli orare pro populo hoc, neque aſſumas pro eis laudem & orationem. & non obſiſtas mihi, quia non exaudiam te. Qui ſe à Domino ſeparat, ipſe à Domino ſeparatur*, ait Ambroſius: *& qui non cognoſcit Dominum, non cognoſcitur: & qui ignorat ignoratur: peccato non repellitur, quia ipſe ſe repellit: perdit Deus fornicantes i à ſe diſcedere à ſe jubet operarios iniquitatis k*.

h Rom. 11. 1. 2
i Ibid. verſ.
k Pſ. 94. ut nunc recitatur ex Pſalter. antiq.
l P. 93. 5.
m verſ. 24.
n Ioan 6. 32.
o Mat. 27. 46
p I. 1. 4. 28. c. 65. 11. Ier. 1. 16. c. 2. 13. 17. 29. c. 57. 10. c. 9. 13. c. 16. 11. c. 19. 4. c. 22. 9. Bar. 3. 12. Ezech. c. 39. 23. Dan. 11. 30. Oſeæ 4. 10.
q Pſ. 9. 11.
r Pſ. 36. 2. 28
ſ Iſai. 49. 14.
t verſ. 15.
u verſ. 16.
x c. 12.
y Ioſ. 1. 5.
z Heb. 13. 5.
a Iſai. 41. 9.
b Ioſ. 10. 28. 20.
c Pſ. 70. 10. 11.
d verſ. 12. 13. 14.
e Pſ. 88. 39.
f Pſ. 59. 3.
g Ezec. 20. 3
h Ier. 7. 15. 16 c. 11. 14. c. 14. 11.
i Pſ. 72. 27.
k Mat. 7. 23.

Confudiſti nos.) Exemplo lumbaris putrefacti, pro ut imperaverat Deus, Jeremias *l* uſus, prædicavit quod propter multitudinem iniquitatis populi revelata eſſent, verecundiora ejus pollutæ plantæ ejus, nudata femora, aperta ignominia. Puduit populum quod Antiochus idolum conſtituerit intra ſancta ſanctorum *m*, & tot ac tanta patrata ſint turpiſſima ſcelera à ſuis, ut eſt D in capite præſertim 1. Lib. Machab. ita ut *univerſa domus Jacob indueret confuſionem n*. Eſt quoque *confuſio*, vinci turpiter qui antea vicerunt, ab hoſtibus, præter ſpem; & non exaudiri preces, ut aliàs docuimus: item exprobrari à victoribus infidelibus, ut rejectum à Deo populum, non eſſe populi Deum, verum Deum, ſed ipſorum idola veros Deos, &c.

l c. 13. 1. 26.
m 1. Mat 1. 57.
n verſ. 29.

Et non egredieris Deus in virtutibus noſtris.) Hebraicè non eſt Deus, nec in Pſalterio Gallicano: & Hieronymus *o* notat hanc vocem ſuperfluam eſſe: ac in multis aliis deſiderari oſtendit Lucas Burgenſis in ſuis notationibus. Idem Hieronymus, aliiq; pro *virtutibus* ponunt, *exercitibus*, quos Hebræa vox ſignificat nempe צבאות *tſevaoth*, ſive *ſabaoth*, ut oſtenſum eſt Pſal. XXIII. *p* ubi vocatur Deus, *Dominus virtutum*. Græcum nomen utrobique eſt τῶν δυνάμεων: Chaldaicè, *& non collocabis majeſtatem tuam*, aut, *non habitabit majeſta tua in exercitibus noſtris*. Symmachus reddit καὶ οὐ προσῆρχη ἐν ταῖς στρατεύμασιν ἡμῶν Ambroſius legit, *quia non progredieris Deus in virtutibus*. Senſum Apollinarius expreſſit, &c.

o Epiſt. 135.
p verſ. 10.

Οὐδ'